

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ:
«ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ ΣΕ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ, ΑΡΧΕΙΑ, ΜΟΥΣΕΙΑ»**

**ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΕΙΟΝΟΜΙΑΣ, ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**DEPARTMENT OF ARCHIVAL, LIBRARY AND INFORMATION STUDIES
SCHOOL OF MANAGEMENT, ECONOMICS AND SOCIAL SCIENCES**

Διπλωματική Εργασία

Συστήματα Αξιών στην πολιτιστική κληρονομιά

Σταυρούλα – Ειρήνη Κοκκινέα (ΑΜ: 196682002)

Επιβλέπων: Σπύρος Ζερβός

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2021

Επιτροπή Εξέτασης

1. Σπύρος Ζερβός

2. Αγγελική Αντωνίου

3. Ελένη Αλεξανδρή – Βρανά

ΔΗΛΩΣΗ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

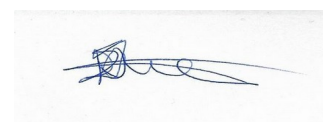
Η κάτωθι υπογεγραμμένη Σταυρούλα – Ειρήνη Κοκκινέα του Τίτου, με αριθμό μητρώου 196682002 φοιτήτρια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Διαχείριση Πληροφοριών σε Βιβλιοθήκες, Αρχεία, Μουσεία του Τμήματος Αρχειονομίας, Βιβλιοθηκονομίας και Συστημάτων Πληροφόρησης της Σχολής Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής, δηλώνω ότι:

«Είμαι συγγραφέας αυτής της μεταπτυχιακής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, οι όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε ακριβώς είτε παραφρασμένες, αναφέρονται στο σύνολό τους, με πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία έχει συγγραφεί από μένα αποκλειστικά και αποτελεί προϊόν πνευματικής ιδιοκτησίας τόσο δικής μου, όσο και του Ιδρύματος.

Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου».

Επιθυμώ την απαγόρευση πρόσβασης στο πλήρες κείμενο της εργασίας μου μέχρι ..... και έπειτα από αίτηση μου στη Βιβλιοθήκη και έγκριση του επιβλέποντα καθηγητή.

Η Δηλούσα

Στην οικογένειά μου

Περίληψη στα ελληνικά

Η παρούσα εργασία εξετάζει το αξιοκεντρικό μοντέλο στα πλαίσια διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Αφού γίνεται επισκόπηση των ορισμών της πολιτιστικής κληρονομιάς και των αξιών που διέπουν τη διαχείρισή της, διερευνάται η ιστορική αναδρομή και εξέλιξη τόσο των γενικών θεμάτων διαχείρισης πολιτιστικής κληρονομιάς, κυρίως στο πεδίο της Συντήρησης, όσο και των συστημάτων διαχείρισής της, με έμφαση στο αξιοκεντρικό μοντέλο. Παρουσιάζονται παραδείγματα εφαρμογής του συστήματος αξιών στη διαχείριση πολιτιστικών μνημείων και προτείνονται περαιτέρω μέθοδοι αξιοποίησής του.

Λεξεις κλειδια: Πολιτιστική κληρονομιά, Αξιοκεντρικό μοντέλο, Πολιτιστιμική διαχείριση, Συντήρηση

Περίληψη στα αγγλικά

This study examines the value-based approach in the context of cultural heritage management. After reviewing the definitions of cultural heritage and the values that govern its management, the historical background and evolution of both general issues of cultural heritage management, mainly in the field of Conservation, and its management systems, with emphasis on the value-based model, are being investigated. Examples of the application of the value-based approach in the management of cultural monuments are presented and further methods of its utilization are proposed.

Keywords: Cultural heritage, Value-based approach, Cultural management, Conservation

Πίνακας περιεχομένων

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ - ΑΦΙΕΡΩΣΕΙΣ.....	3
ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ.....	4
ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΣΤΑ ΑΓΓΛΙΚΑ.....	5
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.....	6
ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΙΚΟΝΩΝ.....	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	8
1.1 ΠΛΑΙΣΙΟ, ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.....	8
1.3 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.....	9
1.4 ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ.....	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ.....	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΑΞΙΩΝ.....	15
3.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ.....	15
3.2 ΑΞΙΕΣ.....	20
3.3 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ.....	29
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ.....	34
4.1 ΓΕΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ.....	34
4.2 ΑΞΙΕΣ ΣΤΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ.....	39
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. ΣΥΖΗΤΗΣΗ, ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ.....	44
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ.....	53

Πίνακας εικόνων

Εικόνα 1 - Εικόνα 1 – Εργασίες αποκατάστασης στην Παναγία των Παρισίων μετά την πυρκαγιά του 2019 – φωτογραφία απο το www.architecturaldigest	45
Εικόνα 2 – Άποψη των Προσφυγικών στη Λεωφόρο Αλεξάνδρας – φωτογραφία από www.artic.gr	46
Εικόνα 3 – Κτίριο στο Μεταξουργείο με εμφανή τα σημάδια στους τοίχους από τις οδομαχίες των Δεκεμβριανών – φωτογραφία από www.aftodioikisi.gr	47
Εικόνα 4 – Το Εθνικό Μνημείο και Μουσείο για τα θύματα της 11ης Σεπτεμβρίου στη Νέα Υόρκη – φωτογραφία από www.911memorial.org	48
Εικόνα 5 – Το στρατιωτικό κέντρο στο Κιγκάλι της Ρουάντα ως μνημειακός χώρος της γενοκτονίας του 1994 – φωτογραφία από www.hmd.org.uk	49

Κεφάλαιο 1. Εισαγωγή

1.1 Πλαίσιο, σκοπός και στόχοι της διπλωματικής εργασίας

Η διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί θέμα υψίστης σημασίας στη μακρά πορεία του πολιτισμού του ανθρώπου και ειδικότερα στη σύγχρονη πολυπολιτισμική κοινωνία που εμπλουτίζεται ολοένα και με ταχύτατους ρυθμούς από αντικείμενα πολιτισμικής αξίας αποτελεί μείζον ζήτημα. Η ανάγκη για ουσιαστική διευθέτηση των προβλημάτων συντήρησης που αναπόφευκτα προκύπτει με το πέρασ του χρόνου πάνω στα πολιτισμικά αντικείμενα, καθώς και οι ανάγκες ουσιαστικών επιλογών σχετικά με την πρόσκτηση, προβολή και ανάδειξή τους, ειδικότερα στη σύγχρονη κοινωνία που με την τεχνολογική προσβασιμότητά της καθιστά την τέχνη πιο προσιτή από ποτέ άλλοτε, έχουν καθιερώσει κάποια απαραίτητα συστήματα αξιών ως αναγκαίους αρωγούς στην αποτελεσματική διαχείρισή τους.

Σκοπός της παρούσας εργασίας αποτελεί η μελέτη των διάφορων αυτών αξιακών συστημάτων που αφορούν την πολιτιστική κληρονομιά εντός του πεδίου εφαρμογής τους. Θα επιχειρηθεί η απόδοση ξεκάθαρων ορισμών για την αποσαφήνιση των σχετικών αξιών της υλικής αξίας, της καλλιτεχνικής αξίας, της ιστορικής αξίας, της κοινωνικής αξίας κ.ά που αποδίδονται στα κινητά και ακίνητα αντικείμενα πολιτιστικής κληρονομιάς. Κατόπιν θα ακολουθήσει βιβλιογραφική μελέτη σχετικά με την εφαρμογή τους και τη συνδρομή τους στην αποτελεσματικότερη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων σχετικά με τη στήριξη αποφάσεων που αφορούν την πρόσκτηση, την προβολή, τη διατήρηση, τη συντήρηση, τη διαχείριση κινδύνων φθοράς και την ανάδειξή τους.

1.2 Μεθοδολογία

Η μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα εργασία είναι η βιβλιογραφική ανασκόπηση ως εργαλείο έρευνας πάνω σε θέματα που αφορούν την Πολιτιστική Κληρονομιά σε συνάρτηση με το αξιοκεντρικό μοντέλο διαχείρισής της.

1.3 Περιορισμοί

Οι περιορισμοί αφορούν τη μεθοδολογία που ακολουθήθηκε και σχετίζονται με το πεδίο εφαρμογής της βιβλιογραφικής έρευνας. Λόγω της πανδημίας του COVID-19 δεν έγινε εφικτή η πραγματοποίηση έρευνας πεδίου (case study) που προοριζόταν να απευθυνθεί σε δείγμα πολιτιστικών οργανισμών με σκοπό την διερεύνηση της εφαρμογής των αξιακών συστημάτων στη διαχείριση των συλλογών τους.

Κεφάλαιο 2. Πολιτιστική κληρονομιά

Η πολιτιστική κληρονομιά (cultural heritage) αποτελεί έναν όρο με ευρύ εννοιολογικό πλαίσιο που περιλαμβάνει τόσο φυσικά αντικείμενα με απτή διάσταση όσο και άυλες πολιτισμικές εκφάνσεις ενός λαού ή της ανθρωπότητας στο σύνολο. Σύμφωνα με την UNESCO (The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) η πολιτιστική κληρονομιά είναι το πολιτισμικό κληροδότημα που μεταβιβάζουμε στην επόμενη γενιά και διαχωρίζεται από τη φυσική κληρονομιά (natural heritage) (Alzahrani, 2013) της οποίας όμως ορισμένες φορές μπορεί να αποτελεί μέρος, καθώς δεν είναι λίγα τα παραδείγματα μνημείων που αποτελούν ταυτόχρονα πολιτιστική και φυσική κληρονομιά προς διαφύλαξη και διατήρηση.

Για να κατανοήσουμε τον ορισμό της πολιτιστικής κληρονομιάς πρέπει να συλλάβουμε την ετερογένεια του όρου της. Ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα ορισμού της είναι το εξής:

“Η πολιτιστική κληρονομιά περιλαμβάνει έναν ευρύ και γενικό όρο: είναι κάτι που κάποιος ή μια συλλογική οντότητα θεωρεί ότι αξίζει να εκτιμηθεί, να διατηρηθεί, να καταγραφεί, να παρουσιαστεί, να αποκατασταθεί και να θαυμάσει.” (Kersel & Luke, 2015.) .

Η έννοια της πολιτισμικής κληρονομιάς απαντάται από την αρχαία εποχή ακόμα. Οι αρχαίοι Ρωμαίοι είχαν καθιερωμένη την αντίληψη πως ένα έργο τέχνης, ακόμα και όταν αυτό δεν άνηκε στη σφαίρα του δημόσιου βίου αλλά ήταν ιδιόκτητο, θα έπρεπε να θεωρείται κομμάτι της πατρογονικής κληρονομιάς (patrimony) ολόκληρης της κοινότητας. (Elena Franchi , 2014.) Ο αρχαίος Ρωμαίος ιστορικός και συγγραφέας Πλίνιος στο έργο του “Φυσική Ιστορία” (λατ. *Naturalis historia* ή και *Historia naturalis*) που συνέταξε γύρω στο έτος 77 μ.Χ αναφέρει πως όταν ο αυτοκράτορας Τιβέριος διέταξε να μεταφερθεί το άγαλμα του αρχαίου Έλληνα γλύπτη Λύσιππου “Ο Αποξυόμενος” από τα δημόσια λουτρά, όπου είχε τοποθετήσει προγενέστερα ο στρατηγός και αρχιτέκτονας Αγρίππας, στα ιδιωτικά του ανάκτορα, σύσσωμος ο λαός της Ρώμης ξεσηκώθηκε διαμαρτυρούμενος προκειμένου το άγαλμα να παραμείνει στην αρχική του

θέση και σε δημόσια θέα, διεκδικώντας έτσι το δικαίωμα του να έχουν όλοι τη δυνατότητα να θαυμάζουν την ομορφιά του.

Σύμφωνα με το Άρθρο 27 της Παγκόσμιας Διακήρυξης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Universal Declaration of Human Rights) του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών **“όλοι έχουν το δικαίωμα να συμμετέχουν ελεύθερα στην πολιτιστική ζωή της κοινότητας, να απολαμβάνουν τις τέχνες και να μοιράζονται την επιστημονική πρόοδο και τα οφέλη της”**. Συνεπώς, τα πολιτιστικά δικαιώματα αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, και αναγνωρίστηκαν ως τέτοια και στο Άρθρο 5 της *Διακήρυξης της Πολιτιστικής Ποικιλομορφίας* (Declaration on Cultural Diversity) της UNESCO (2001).

Οι πρώτες νομοθετικές ρυθμίσεις σχετικές με την προστασία των μνημείων και των έργων τέχνης χρονολογούνται από την Ευρώπη του 15ου αιώνα. (Blake, 2000).

Κατά τη διάρκεια του 18ου αιώνα διατυπώνεται για πρώτη φορά η ιδέα μιας κοινής πανανθρώπινης πολιτιστικής κληρονομιάς από πολλούς ταξιδιώτες, οι οποίοι είχαν πραγματοποιήσει περιοδείες σε χώρες με αρχαίο κλασικό πολιτισμό όπως η Ελλάδα, η Ιταλία, η Αίγυπτος, η Μέση Ανατολή κ.ά. Ο Ελβετός νομικός και φιλόσοφος, Emer de Vattel (1714-1767) ήταν αυτός που έθεσε για πρώτη φορά το ζήτημα της συμμετοχής των έργων τέχνης σε μια ενιαία πολιτιστική κληρονομιά της ανθρωπότητας στο έργο του *Το Δίκαιο των Εθνών ή Αρχές του Φυσικού Νόμου* (*Le droit des gens; ou Principes de la loi naturelle, appliqués à la conduite et aux affaires des nation et des souverains*, 1758). (Jokilehto, 2011). Την ίδια περίοδο εισάγεται για πρώτη φορά η διατύπωση ανάγκης συντήρησης μνημείων και έργων τέχνης της αρχαιότητας.

Ο παλαιότερος νόμος που διασώζεται σχετικά με την προστασία των πολιτιστικών αντικειμένων είναι ο λεγόμενος «Κώδικας Lieber» (Lieber Code) του 1863, ο οποίος θεσμοθετούσε την προστασία των μουσείων καλών τεχνών, βιβλιοθηκών καθώς και έργων

τέχνης και συλλογών αντικειμένων τέχνης κατά τη διάρκεια του Αμερικανικού Εμφυλίου Πολέμου. (Boda, 2020.)

Στο διεθνές δίκαιο προσπάθεια προστασίας πολιτιστικών αγαθών γίνεται για πρώτη φορά με τις Συμβάσεις της Χάγης του 1899 και 1907.

Εντούτοις η *Πολιτιστική Κληρονομιά* ως νομικός όρος συναντάται για πρώτη φορά στο Α' Πρωτόκολλο της *Σύμβασης της Χάγης για την Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς στην Περίπτωση Ένοπλων Συρράξεων* (Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict) το 1954. Η συγκεκριμένη Σύμβαση, που δημιουργήθηκε με νωπή ακόμα τη σκιά της μαζικής καταστροφής πολιτιστικών έργων και μνημείων κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου αποτελεί την πρώτη διεθνή συνθήκη παγκόσμιας εμβέλειας που εστιάζει αποκλειστικά στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς εν μέσω πολέμου και ένοπλων συρράξεων.

Η Σύμβαση της Χάγης του 1954 ορίζει ως Πολιτιστική Κληρονομιά τα εξής :

1) *Την κινητή ή ακίνητη περιουσία μεγάλης σημασίας για την πολιτιστική κληρονομιά κάθε λαού, όπως θρησκευτικά ή κοσμικά μνημεία αρχιτεκτονικής, τέχνης ή ιστορίας, Αρχαιολογικούς χώρους ή ομάδες κτιρίων που, συνολικά, έχουν ιστορικό ή καλλιτεχνικό ενδιαφέρον . Έργα τέχνης, χειρόγραφα, βιβλία και άλλα αντικείμενα καλλιτεχνικού, ιστορικού ή αρχαιολογικού ενδιαφέροντος καθώς επίσης και επιστημονικές συλλογές ή σημαντικές συλλογές βιβλίων ή αρχείων.*

2) *Κτίρια των οποίων ο κύριος και αποτελεσματικός σκοπός είναι η διατήρηση ή η έκθεση της κινητής πολιτιστικής ιδιοκτησίας όπως μουσεία, μεγάλες βιβλιοθήκες και αρχειοθήκες και οποιοδήποτε κτίσμα αποτελεί καταφύγιο της κινητής πολιτιστικής κληρονομιάς.*

3)Κέντρα που περιέχουν μεγάλο αριθμό πολιτιστικών αγαθών γνωστά και ως «κέντρα που περιέχουν μνημεία».

Στη Γενική Διάσκεψη της συνάντησης των Ηνωμένων Εθνών για τον Εκπαιδευτικό, Επιστημονικό και Πολιτιστικό Οργανισμό (The General Conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) που έλαβε χώρα στο Παρίσι από τις 17 Οκτωβρίου έως τις 21 Νοεμβρίου 1972, κατά τη δέκατη έβδομη συνεδρία, αφού διαχωρίστηκαν οι όροι της πολιτιστικής και της φυσικής κληρονομιάς, η έννοια της Πολιτιστικής Κληρονομιάς ορίστηκε να περιλαμβάνει τα εξής:

-Μνημεία: αρχιτεκτονικά έργα, έργα μνημειακής γλυπτικής και ζωγραφικής, στοιχεία ή δομές αρχαιολογικού χαρακτήρα, επιγραφές, σπηλιές και συνδυασμοί τους, που έχουν εξαιρετική παγκόσμια αξία από την άποψη της ιστορίας, της τέχνης ή της επιστήμης.

-Ομάδες κτιρίων: ομάδες χωριστών ή συνδεδεμένων κτιρίων που, λόγω της αρχιτεκτονικής τους, της ομοιογένειας ή της θέσης τους στο τοπίο, έχουν εξαιρετική καθολική αξία από την άποψη της ιστορίας, της τέχνης ή της επιστήμης.

-Τοπία: έργα ανθρώπου ή συνδυασμένα έργα φύσης και ανθρώπου, και περιοχές συμπεριλαμβανομένων αρχαιολογικών χώρων που έχουν εξαιρετική παγκόσμια αξία από ιστορική, αισθητική, εθνολογική ή ανθρωπολογική άποψη.

Σε γενικές γραμμές θα μπορούσαμε να ορίσουμε την Πολιτιστική Κληρονομιά σύμφωνα με τον ορισμό του Kenneth G. Willis ως “την κληρονομιά των φυσικών αντικειμένων και των άυλων γνωρισμάτων της κοινωνίας που κληρονομήθηκαν από τις προηγούμενες γενιές. Τα φυσικά αντικείμενα περιλαμβάνουν έργα τέχνης, λογοτεχνίας, μουσικής, αρχαιολογικών και ιστορικών αντικειμένων, καθώς και κτίρια, μνημεία και ιστορικούς χώρους, ενώ τα άυλα γνωρίσματα περιλαμβάνουν κοινωνικά έθιμα, παραδόσεις και πρακτικές που συχνά στηρίζονται σε

αισθητικές και πνευματικές πεποιθήσεις και προφορικές παραδόσεις. Τα άυλα χαρακτηριστικά μαζί με τα φυσικά αντικείμενα χαρακτηρίζουν και προσδιορίζουν την ιδιαιτερότητα μιας κοινωνίας.” (Willis, 2014).

Τέλος, ο ορισμός της πολιτιστικής κληρονομιάς, μέσα σε μια διεθνώς αποδεκτή μορφή, έχει δηλωθεί στο καταστατικό της 16ης Γενικής Συνέλευσης και Διεθνούς Επιστημονικού Συμποσίου (16th General Assembly and International Scientific Symposium, 2008) που διοργανώθηκε στο Κεμπέκ του Καναδά το 2008 από το Διεθνές Συμβούλιο για Μνημεία και Τοποθεσίες (ICOMOS), όπου “πολιτιστική κληρονομιά” καλείται η “περιοχή, φυσικό τοπίο, αρχιτεκτονικό συγκρότημα ή τοποθεσία, που συνήθως υπόκειται σε νομική προστασία λόγω της ιστορικής και πολιτιστικής του σημασίας” (Gültekin, 2012).

Κεφάλαιο 3. Συστήματα αξιών

3.1 Ιστορική αναδρομή

Κατά τη διάρκεια της μακρόχρονης πολιτισμικής ιστορίας της ανθρωπότητας, έγινε από νωρίς σαφές πως για τη διαφύλαξη της πολιτισμικής και ιστορικής συνείδησης κάθε λαού, είναι αναγκαία η μέριμνα για την προστασία και διατήρησή τόσο της υλικής όσο και της άυλης πολιτισμικής κληρονομιάς.

Ήδη από τον 5ο αιώνα π.Χ., κατά τη διάρκεια της προκλασσικής περιόδου στην αρχαία Αθήνα και Ρώμη, διατυπώθηκε η επιθυμία συντήρησης αγαλμάτων για θρησκευτικούς λόγους. Αυτή η βούληση είχε κατά βάση εφαρμογή σε παλαιότερα αντικείμενα αλλά και μνημεία, ναούς και κτίρια θρησκευτικού ενδιαφέροντος και λειτουργικότητας, αποτελούσε δημόσια απαίτηση και εξυπηρετούσε τις ανάγκες της κοινότητας για συνεστιάσεις που σχετίζονταν με την θρησκευτική ευσέβεια (*pietas* στην αρχαία Ρώμη) και οι οποίες προήγαγαν την δοξολογία στη δύναμη, το μεγαλείο και την αίγλη της καθεμιάς από τις δύο πόλεις.

Κατά τη διάρκεια του 4ου αιώνα μ.Χ. στην πρώιμη χριστιανική Ρώμη, εισήχθη η έννοια του «μνημείου» με τη μέθοδο της ανακατασκευής και αναδημιουργίας παλαιών κτιρίων. Από τον 5ο μέχρι και τον 14ο αιώνα μ.Χ. εκτός Ευρώπης, εφαρμοζόταν σαν αρχιτεκτονική πρακτική η χρήση υλικών από προγενέστερα κτίσματα για την κατασκευή νέων, κάτι το οποίο συνέβαλλε ασυνείδητα στην ανακατασκευή και επαναχρησιμοποίηση ιστορικών χώρων.

Τον 15ο αιώνα στην αναγεννησιακή περίοδο, η συλλογή αρχαιοτήτων ήταν ευρέως διαδεδομένη και την ίδια περίοδο εισήχθη η έννοια της πρώιμης συντήρησης με τον Leon Battista Alberti ο οποίος πρότεινε μεθόδους συντήρησης τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο. Η θεωρία συντήρησης του Alberti βασίστηκε στο δόγμα ότι τα ιστορικά κτίρια χρειάζονται προστασία προκειμένου να διαφυλαχθεί “η στιβαρότητα, η ομορφιά και η εκπαιδευτική και ιστορική τους αξία” (Hendrix, 2011).

Κατά τον 16ο αιώνα με εισήγηση του Ραφαήλ στον οποίον δόθηκαν εξουσίες *Επιμελητή Μαρμάρων και Λίθων* (Praefectus marmorum et lapidum), έγινε η πρώτη προσπάθεια τεκμηρίωσης και καταγραφής όλων των αρχαιοτήτων της πόλης της Ρώμης. Ο ίδιος ο Ραφαήλ έστειλε μια επιστολή στον Πάπα Λέων Ι', στην οποία αφού εξέθετε το πρόβλημα της ευρείας καταστροφής αρχαίων μνημείων, καλούσε σε δραστικά μέτρα προκειμένου να γίνει προσπάθεια αυτά να διασωθούν. Οποιοδήποτε αρχαιολογικό εύρημα μέσω ανασκαφών έπρεπε να αναφέρεται στον ίδιο τον Ραφαήλ μέσα σε τρεις μέρες από την ανακάλυψή του και απαγορεύτηκε στους λιθοδόμους να προχωρούν σε καταστροφές αρχαίων επιγραφών χωρίς πρώτα την έγκρισή του. Σκόπευε μάλιστα να φτιάξει έναν αρχαιολογικό χάρτη της αρχαίας Ρώμης ο οποίος όμως δεν πρόλαβε να υλοποιηθεί ποτέ εξαιτίας του πρόωρου και ξαφνικού του θανάτου (Mannoni, 2021).

Κατά τη διάρκεια του 17ου αιώνα, οι καταστροφικές συνέπειες των ευρωπαϊκών πολέμων είχαν σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός μεγάλου κινήματος αποκατάστασης των καταστροφών που είχαν προκληθεί από τις πολεμικές συρράξεις στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Ως εκ τούτου, ο εν λόγω αιώνας έγινε μάρτυρας του πρώτου αντίγραφου ανοικοδόμησης κατεστραμμένων αστικών συγκροτημάτων. Επιπλέον, η έννοια της *αρχαιοδιφίας* έκανε την εμφάνισή της στις ευρωπαϊκές χώρες και κυρίως σε αυτές που εμπλέκονταν σε πολεμικές συγκρούσεις και επεκτατισμό.

Στις αρχές του 18ου αιώνα ιδρύθηκε η *Εταιρία Αρχαιοτήτων Λονδίνου* (Society of Antiquaries of London) η οποία αποτέλεσε την απαρχή της συστηματικής μελέτης αρχαιοτήτων σε εθνικό επίπεδο. Λίγο αργότερα ο Johann Joachim Winckelmann (1717 – 1768) με το βιβλίο του "Ιστορία της Αρχαίας Τέχνης" (1764), απέδωσε μια διάσταση γνωστικής εμπειρίας στην αποκατάσταση αρχαιοτήτων, απαιτώντας την προσεκτική μελέτη και βαθιά γνώση των αρχαίων έργων πριν από κάθε είδους παρέμβαση σε αυτά, δίνοντας έτσι έμφαση στην ιστορικά τεκμηριωτική τους αξία. Κατά συνέπεια, οι επαγγελματίες συντήρησης, διατήρησης και αποκατάστασης στον χώρο της κλασικής αρχαιότητας έπρεπε να απεκδυθούν κάθε

εγχείρημα δημιουργικότητας βάσει προσωπικής ερμηνείας του εκάστοτε έργου. (Nardi, 2014). Έτσι εισήχθη ο όρος της “επιστημονικής αποκατάστασης” όπως ονομάστηκε η θεωρία για την ελαχιστοποίηση των επεμβάσεων κατά την αποκατάσταση ιστορικών μνημείων και κτιρίων (Zeaylater, Mansour, 2018).

Η γαλλική επανάσταση του 1789 αποτέλεσε ορόσημο στο κίνημα της συντήρησης καθότι με την πτώση της μοναρχίας η γαλλική προσέγγιση πήρε μια πολύ διαφορετική εθνική μορφή. Η διάκριση μεταξύ αποκατάστασης και συντήρησης εξαλείφτηκε πλήρως και επικράτησαν απόψεις όπως αυτή του Eugène Viollet-le-Duc (1814 – 1879) οι οποίες προήγαγαν τη “στυλιστική αποκατάσταση”. Σύμφωνα με τον ίδιο “[...] το καλύτερο μέσο συντήρησης ενός κτιρίου είναι να βρούμε μια χρήση για αυτό και να ικανοποιήσουμε τις απαιτήσεις του τόσο απόλυτα ώστε να μην υπάρχει περίπτωση να γίνουν αλλαγές» (Yazdani Mehr, 2019).

Ο Viollet-le-Duc θεωρούσε απαραίτητο προσόν για έναν συντηρητή την αρχιτεκτονική σχεδιαστική δημιουργικότητα, εδραιώνοντας κατ’ αυτόν τον τρόπο τη διάκριση μεταξύ αρχαιολόγων και συντηρητών. Κατά τον ίδιο, τόσο η επιστήμη όσο και η δημιουργική τέχνη, αποτελούσαν απαραίτητες συνιστώσες στην τέχνη της συντήρησης, το πεδίο εφαρμογής της οποίας θα έπρεπε να εστιάσει στο να καταστήσει τα ιστορικά κτίρια κατάλληλα για σύγχρονη χρήση και κατοίκηση, διατηρώντας όμως ακέραια την υλική πιστότητα της κατασκευαστικής τους λογικής ούτως ώστε να μην αλλοιώνεται η ιστορική τους σημασία.

Η θεωρία του Viollet-le-Duc δίχασε το κίνημα της συντήρησης στην Αγγλία των αρχών του 19ου αιώνα, καθώς ερχόταν σε αντίθεση με τις απόψεις των συγχρόνων του Άγγλων John Ruskin (1819 – 1900) και William Morris (1834-1896), οι οποίοι αποτέλεσαν τους κύριους εκφραστές της αντίληψης περί “ιστορικού χρόνου” στην έννοια της συντήρησης. Ως εκ τούτου η ιδεολογία τους προασπίζεται την προστασία και συντήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς με τη λιγότερο δυνατή ανθρώπινη παρέμβαση και ορίζεται ως «διατήρηση», «συντηρητική επισκευή» ή «αντι-αποκατάσταση». Ο Morris μάλιστα συνέταξε ένα μανιφέστο (The SPAB Manifesto), το

οποίο έγινε η επίσημη βάση για τη σύγχρονη πολιτική συντήρησης και στο οποίο καλεί όσους σχετίζονται με θέματα συντήρησης κτιρίων να *“θέσουν την Προστασία στη θέση της Αποκατάστασης, να αποτρέψουν τη φθορά με την καθημερινή φροντίδα, να στηρίξουν έναν επικίνδυνο τοίχο ή να επιδιορθώσουν μια διαρρέουσα οροφή με τέτοια μέσα που προφανώς προορίζονται για στήριξη ή κάλυψη και δεν δείχνουν προσποίηση άλλης τέχνης”* (Zeaylater, Mansour, 2018).

Την ίδια περίοδο ο Patrick Geddes (1854–1932) έκανε μια ενδιάμεση τομή μεταξύ των θεωριών των Viollet-le-Duc και των John Ruskin και William Morris με τη δική του προσέγγιση, η οποία ονομάστηκε «Χειρουργική προσέγγιση». Η θεωρία του Geddes πρότεινε την ελάχιστη παρέμβαση χωρίς την προσθήκη νέων στοιχείων κατά τη διαδικασία της συντήρησης, με μοναδικό σκοπό την παράταση της ηλικίας του κτιρίου (Young, 2017).

Κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου, επικράτησε η προσέγγιση του Gustavo Giovannoni (1873–1974), ο οποίος υπήρξε εκφραστής της *“επιστημονικής αποκατάστασης”*. Η θεωρία του εισήγαγε το κίνημα του Εκσυγχρονισμού στο πεδίο της συντήρησης.

Το 1931 συνήλθε στην Αθήνα το 1ο Διεθνές Συνέδριο Αρχιτεκτόνων και Τεχνικών των Ιστορικών Μνημείων (ICOMOS 1931), το οποίο αποτέλεσε ορόσημο για τη σύγχρονη πολιτική συντήρησης σε διεθνές επίπεδο, και η οποία εκφράστηκε έκδηλα επηρεασμένη από τη θεωρία της *“επιστημονικής αποκατάστασης.”*

Δύο χρόνια αργότερα στο 4ο Διεθνές Συνέδριο Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής που πραγματοποιήθηκε το 1933 εν πλω πάνω στο πλοίο «Πατρίς» σε ένα ταξίδι από τη Μασσαλία στον Πειραιά, και στο οποίο χρωστάει τη γένεσή της η Χάρτα των Αθηνών που εκδόθηκε από τον Le Corbusier στο Παρίσι δέκα χρόνια μετά (1943), συζητήθηκαν κυρίως θέματα αρχιτεκτονικής και πολεοδομίας από τα οποία όμως δεν έλειψαν αναφορές πάνω στον ρόλο των ιστορικών κτιρίων και κέντρων στις μοντέρνες πόλεις.

Μετά τον 2ο παγκόσμιο πόλεμο, η ίδρυση της UNESCO το 1945 αποτέλεσε καίριας σημασίας συμβολή στην αναγνώριση της αξίας της πολιτιστικής κληρονομιάς καθώς και στην ερμηνεία της. Αυτή η αντιμετώπιση, γεννημένη από τις ολέθριες συνέπειες που είχε ο ευρύτατα καταστροφικός πόλεμος σε πληθώρα μνημείων, έργων τέχνης και ιστορικών κτιρίων κυρίως των ευρωπαϊκών χωρών, έπαιξε βασικό ρόλο στο κίνημα της συντήρησης. Η πολιτιστική κληρονομιά και ο πολιτισμός σε ευρύτερα πλαίσια, εντάχτηκαν στο πολιτικό πρόγραμμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Πολλά ήταν τα έθνη που βελτίωσαν και επέκτειναν τα νομικά πλαίσια και τις νομικές βάσεις συντήρησης πολιτιστικών αγαθών. Αυτή η διεθνοποίηση πρακτικής, μεθοδολογίας και εμπειρογνωμοσύνης αντιπροσωπεύτηκε στη δημιουργία του Διεθνούς Κέντρου για τη Μελέτη της Προστασίας της Παγκόσμιας Κληρονομιάς (ICCRUM) το 1959 και του 2ου Διεθνούς Συνεδρίου Αρχιτεκτόνων και Τεχνικών των Ιστορικών Μνημείων το 1964 (ICOMOS 1964) κατά το οποίο καταρτίστηκε και η Χάρτα της Βενετίας (Χάρτης της Βενετίας για την Αποκατάσταση και Συντήρηση Μνημείων και Μνημειακών Συνόλων) (Avrami, Mason, 2019).

Το 1972, κατά τη Γενική Συνέλευση των κρατών μελών της UNESCO, συντάχτηκε η “Σύμβαση Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς” (WHC) η οποία μέχρι σήμερα έχει υπογραφεί από 191 κράτη μέλη. Στο κείμενο της Σύμβασης διακηρύσσεται μεταξύ άλλων και η “Εξαιρετική Παγκόσμια Αξία” (Outstanding Universal Value) η οποία αποτελεί το βασικό κριτήριο για να συμπεριληφθεί ένα μνημείο στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO. Η “Σύμβαση Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς” εισήγαγε την ιδέα ότι κάποια μνημεία πολιτιστικής κληρονομιάς είναι τόσο σημαίνοντα για την ανθρωπότητα καθολικά, οπότε η διαχειριστική μέριμνα και προστασία τους ξεπερνά τα εθνικά όρια και αποτελεί παγκόσμια ευθύνη, αν και η κύρια ευθύνη τους παραμένει στα μεμονωμένα έθνη στα οποία αυτά υπόκεινται (Francioni, 2008).

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980, στις δυτικές κυρίως κοινωνίες αναπτύχτηκε το “αξιοκεντρικό μοντέλο” (values-based approach) διαχείρισης πολιτισμικής κληρονομιάς το

οποίο στηρίζεται στη Χάρτα της Μπούρα (ICOMOS 1979) που παραμένει ένα από τα πιο σημαντικά κείμενα σε παγκόσμιο επίπεδο για τη διαχείριση πολιτισμικών χώρων. Το *αξιοκεντρικό μοντέλο* δημιουργήθηκε σαν αποτέλεσμα κριτικής στο *υλικοτεχνικό μοντέλο* (material-based approach) το οποίο έκανε την εμφάνιση του κατά τον 19ο αιώνα και υπήρξε το κυρίαρχο μοντέλο διαχείρισης πολιτιστικής κληρονομιάς μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1980. Το υλικοτεχνικό μοντέλο βασίζεται στη Χάρτα της Βενετίας (ICOMOS 1964) και στις μέρες μας θεωρείται παρωχημένο, για τον λόγο αυτό πολλές φορές αποκαλείται και “συμβατικό μοντέλο”. Παρόλ’αυτά, παραμένει ακόμα εν ισχύ σε πολλές χώρες του κόσμου, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας (Roulios, 2015).

3.2 Αξίες

Ο Alois Riegl (1858-1905) με το έργο του *“Η σύγχρονη λατρεία των μνημείων: ο χαρακτήρας και η προέλευσή της”* (*The Modern Cult of Monuments: Its Character and Origin*) που δημοσιεύτηκε στα γερμανικά το 1903, ήταν ο πρώτος που έκανε συστηματική ανάλυση πάνω στις αξίες της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ο Riegl κατατάσσει τις αξίες σε δύο κύριες κατηγορίες:

1. **Μνημειακές αξίες:** Σε αυτή την κατηγορία εντάσσονται οι αξίες της ηλικίας, της ιστορικότητας και της σκόπιμης μνημειακής αξίας.
2. **Σύγχρονες αξίες:** Σε αυτή την κατηγορία εντάσσονται οι αξίες της χρήσης, της τέχνης, της νεότητας, και της σχετικής αξίας τέχνης (Zeaylater, Mansour, 2018).

Η σχέση μεταξύ των σημερινών αξιών και των μνημειακών αξιών θα μπορούσε να οριστεί ως εξής:

“α) *Αξία Χρήσης:* η ανάγκη διατήρησης των κτιρίων σε χρήση είναι τόσο επιτακτική όσο και η

αντιπαράθεση σεβασμού της ηλικιακής αξίας σύμφωνα με την οποία το μνημείο θα έπρεπε να εγκαταλειφθεί στη φυσική του μοίρα της φθοράς.

β) Αξία Τέχνης : η σύγχρονη αξία τέχνης μοιράζεται με εκείνη των προηγούμενων περιόδων την αντίληψη ότι κάθε έργο τέχνης πρέπει να είναι μια διακριτή οντότητα που δεν έχει υποστεί αλλοίωση σχήματος ή χρώματος.

γ) Αξία “του Καινούργιου”: γενικά μόνο τα καινούργια και ακέραια πράγματα τείνουν να θεωρούνται όμορφα και τα ξεθωριασμένα και παλιά θεωρούνται άσχημα. Οι άνθρωποι εκτιμούν έμφυτα τη νεότητα πάνω από την ηλικία. Η αξία “του καινούργιου” ταυτιζόταν πάντα με την τέχνη στα μάτια των μαζών, ενώ η σχετική αξία της τέχνης μπορεί να εκτιμηθεί μόνο από το σύγχρονο αισθητικά μορφωμένο άτομο.

δ) Σχετική Αξία Τέχνης: η σχετική αξία τέχνης προσφέρει τη δυνατότητα εκτίμησης έργων προηγούμενων γενεών ως απόδειξη όχι μόνο της δημιουργικής πάλης του ανθρώπου με τη φύση, αλλά και της ιδιότυπης αντίληψης του σχήματος και του χρώματος. Δεν υπάρχει ιδανική, απόλυτη έννοια καλλιτεχνικής αξίας ανεξάρτητη από τη σχέση με τις τρέχουσες πολιτιστικές συνθήκες. Η σχετική αξία τέχνης είναι αποτέλεσμα του "Kunstwollen", όπως περιγράφεται παρακάτω. Η θετική εκτίμηση της σχετικής αξίας της τέχνης θα απαιτήσει τη διατήρηση του μνημείου στην παρούσα κατάσταση, και μερικές φορές ακόμη και “resturatio in integrum” (αποκατάσταση στην αρχική του κατάσταση). Η αρνητική εκτίμηση της σχετικής αξίας της τέχνης επιτάσσει την κατεδάφιση του μνημείου.”

Ο όρος Kunstwollen, συχνά μεταφρασμένος ως “θέληση για τέχνη” έχει την έννοια του zeitgeist (Vassiliou, 2018). Ο ίδιος ο Riegl στην πραγματεία του το 1903 εισήγαγε τον όρο χωρίς όμως να καταφέρει να τον προσδιορίσει περαιτέρω. Οι περισσότεροι συμφωνούν ότι ο Riegl αντιλαμβανόταν το Kunstwollen ως την καλλιτεχνική έκφραση κάποιου θεμελιώδους πνεύματος μιας εποχής, όπως για παράδειγμα η τάση για δημιουργία κονστρουκτιβιστικών

έργων στην πρώιμη Σοβιετική Ένωση.

Κατά τον Riegl τα μνημεία χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες:

- Εκούσια μνημεία: Τα εκούσια ή σκόπιμα μνημεία αντανakλούν την περίοδο της αρχαιότητας και του Μεσαίωνα.
- Ακούσια μνημεία (ιστορικά μνημεία): Τα ακούσια ή ιστορικά μνημεία κυριάρχησαν τον 19ο αιώνα κατά τη διάρκεια του οποίου η εκτίμηση της ιστορικής αξίας αυξήθηκε κατακόρυφα και απέκτησε νομική προστασία.
- Μνημεία ηλικιακής αξίας: Το νομικό πλαίσιο του 19ου αιώνα προσαρμόστηκε στην αντίληψη ότι τα ακούσια μνημεία είχαν μόνο ιστορική αξία. Με την εμφάνιση της ηλικιακής αξίας ωστόσο αυτοί οι νόμοι καταστάθηκαν ανεπαρκείς.

Ο Riegl έδωσε μεγαλύτερο βάρος σε δύο από τις αξίες πολιτιστικής κληρονομιάς που προσδιόρισε και ανέλυσε συστηματικά. Θεωρούσε την ιστορική και καλλιτεχνική αξία ως τις δύο κύριες και πρωτεύοντες αξίες, με την ιστορική αξία κυρίαρχη. Συν τοις άλλοις, έκανε διάκριση μεταξύ της ηλικιακής και ιστορικής αξίας διατυπώνοντας την άποψη πως η πρώτη αποτελεί μια αξία ευρέως αναγνωρίσιμη από όλους, σε αντίθεση με την ιστορική αξία η οποία απαιτεί εξειδίκευση και κατάρτιση για να εκτιμηθεί. Ανέφερε επίσης ότι ακόμη και οι πιο ριζοσπαστικοί υποστηρικτές της ηλικιακής αξίας ανήκαν στις μορφωμένες τάξεις (Díaz-Andreu, 2017).

Κατά τον Riegl η “αξία του καινούργιου”, σε διαμετρική αντιδιαστολή με την ηλικιακή αξία, απαιτεί αποκατάσταση. Επίσης, σύμφωνα με τον ίδιο “η ιστορική γνώση, εκτός από το συναίσθημα της ηλικιακής αξίας που μας εμπνέει, γίνεται επιπλέον και αισθητική πηγή”. (Price, Talley & Vaccaro, 2016).

Ο Riegl είχε δηλώσει ότι ο κύριος λόγος που θα δικαιολογούσε μια υπηρεσία προστασίας της δημόσιας πολιτιστικής κληρονομιάς θα ήταν το “δημόσιο συμφέρον” που θα προέκυπτε από τη λειτουργία της.

Η ιστορική αξία ενός μνημείου σχετίζεται με μνήμες του παρελθόντος και σημαντικά ιστορικά γεγονότα τοπικής, εθνικής ή παγκόσμιας σημασίας που αυτό εγκολπώνει (Μαστραντώνης, 2006). Υπάρχουν τοποθεσίες (historical sites) οι οποίες παρότι στερούνται ορατά κατάλοιπα του παρελθόντος, αποτελούν από μόνες τους τόπους μνήμης (lieu de mémoire) λόγω του ότι συνδέονται με ιστορικής σημασίας γεγονότα που έλαβαν χώρα στην έκτασή τους.

Η ιστορική αξία επιβεβαιώνει τη σημασία των πληροφοριών για το παρελθόν και τις γνώσεις που μπορούμε να αποκομίσουμε για τα διάφορα καλλιτεχνικά και αρχιτεκτονικά ρεύματα του παρελθόντος καθώς και την εξέλιξή τους μέσα στον χρόνο.

Πολλοί μελετητές θεωρούν τη γνωστική και συναισθηματική αξία ως τα πιο σημαντικά κριτήρια για την αναγνώριση αυτού που περιγράφουν από κοινού ως “ιστορική αξία” (Kobylnski, 2013).

Ο John Ruskin (1819-1900) ήταν αυτός που εντόπισε τις αξίες και τη σημασία των ιστορικών κτιρίων και αντικειμένων σαφέστερα από οποιονδήποτε άλλον προγενέστερό του θεωρητικό, παρέχοντας έτσι τη βάση για τις σύγχρονες φιλοσοφίες συντήρησης και διατήρησης. Κατά τον Ruskin το γνήσιο μνημείο, και όχι το σύγχρονο αντίγραφο του (replica), αποτελεί την πραγματική πολιτιστική κληρονομιά ενός έθνους ως μνημείο του παρελθόντος. Η θεμελιώδης αναφορά στα γραπτά του σχετικά με την αποκατάσταση των μνημείων είναι “Οι Επτά Λάμπες της Αρχιτεκτονικής” (*The Seven Lamps of Architecture, 1849*) στο περιεχόμενο της οποίας δίνεται σημαντική έμφαση στην ιστορικότητα. Οι επτά λάμπες, ή κατευθυντήριες αρχές, κατά τον Ruskin είναι: 1) η θυσία, 2) η αλήθεια, 3) η δύναμη, 4) η ομορφιά, 5) η ζωή, 6) η μνήμη και

7) η υπακοή (Baljon, 1997). Στο συγκεκριμένο του έργο επίσης ο Ruskin χαρακτηριστικά αναφέρει:

“Ούτε από το κοινό, ούτε από αυτούς που έχουν τη φροντίδα των δημόσιων μνημείων, δεν γίνεται κατανοητή η πραγματική έννοια της λέξης αποκατάσταση. Σημαίνει την πιο ολοκληρωτική καταστροφή που μπορεί να υποστεί ένα κτίριο: καταστροφή από την οποία δεν μπορούν να συγκεντρωθούν υπολείμματα: καταστροφή που συνοδεύεται από ψευδή περιγραφή του κατεστραμμένου αντικειμένου. Μην μας αφήσετε να εξαπατήσουμε τον εαυτό μας σε αυτό το σημαντικό θέμα. Είναι αδύνατο, όσο αδύνατο είναι να αναστήσεις τους νεκρούς, το να αποκαταστήσεις οτιδήποτε ήταν σπουδαίο ή όμορφο στην αρχιτεκτονική.”

Στο ίδιο πνεύμα ο Cesare Brandi (1906-1988) στο έργο του *Θεωρία της Αποκατάστασης* (Teoria del restauro, 1963) ασκεί οξεία κριτική στις παρεμβάσεις που προσπαθούν να επιστρέψουν ένα μνημείο ή έργο τέχνης στην αρχική του κατάσταση καθώς σύμφωνα με τον ίδιο αλλοιώνουν την ιστορικότητα του έργου τέχνης η οποία θα έπρεπε να αποτελεί ουσιαστική και βασική προϋπόθεση στη θεωρία της αποκατάστασης. Ο ίδιος όμως, παρά την επιμονή του σχετικά με την ανάγκη σεβασμού στις φθορές που έχει υποστεί ένα έργο τέχνης ή ιστορικό μνημείο με το πέρασμα του χρόνου, πρόσθεσε ότι: *«κάθε περίπτωση πρέπει να αξιολογείται μεμονωμένα και ποτέ σε βάρος της αισθητικής αξίας, η οποία θα έπρεπε να αποτελεί πάντα απαραίτητη προτεραιότητα»* (Brandi, 2005).

Σύμφωνα με τον Brandi *“η ιστορική περίπτωση είναι ο υπαινιγμός για τα φαινόμενα της παραγωγής του ανθρώπου σε ένα συγκεκριμένο χώρο και χρόνο, καθώς και την ύπαρξή του σε ένα συγκεκριμένο χρονότοπο”*. Αυτή η υπόθεση, με κεντρική φιγούρα τον χρόνο, δεν πρέπει να υποτιμηθεί, όπως είχε ήδη προτείνει ο Riegl, γιατί το πέρασμα του έργου τέχνης μέσα από τον χρόνο αφήνει ίχνη στην ύλη, επηρεάζοντάς τη με θετικό ή αρνητικό τρόπο. Επίσης ο Brandi ανέφερε ότι το έργο τέχνης, ως προϊόν ανθρώπινης δραστηριότητας, προϋποθέτει έναν προσδιορισμό αισθητικής αξίας που αντιστοιχεί βασικά στην καλλιτεχνικότητα (Madrid Alanís,

2019).

Ο Brandi είχε επίγνωση της κοινωνικής σημασίας της διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς ή ενός τόπου ως μαρτυρία της ανθρώπινης ιστορίας. Η ουσιαστική συμμετοχή του σε ιδρύματα όπως το Istituto Centrale del Restauro (Κεντρικό Ινστιτούτο Αποκατάστασης) και οι ακαδημαϊκές του δραστηριότητες επιβεβαιώνουν αυτήν την ανησυχία του. Στο κοινωνικό πλαίσιο, διέκρινε την έννοια του μνημείου ως έργου τέχνης. Κατά τον Μπράντι, η τέχνη αποτελεί την κύρια πολιτιστική έκφραση που πρέπει να προστατευτεί, καθώς σύμφωνα με τη προσέγγισή του στα πεδία της συντήρησης και διατήρησης, η τέχνη είναι το κορυφαίο και πιο σημαντικό δείγμα πολιτισμού. Έδωσε μεγαλύτερο βάρος στα έργα τέχνης εστιάζοντας κυρίως σε δύο αξίες: την ιστορική και την αισθητική.

Τέλος ο Brandi, ο οποίος εργάστηκε στην Ιταλία μεταξύ των δεκαετιών του 1930 και του 1980, πρώτα ως δημόσιος λειτουργός στον τομέα της συντήρησης, και στη συνέχεια ως εκπαιδευτικός και συγγραφέας, επέκρινε τον μαρξισμό ως θεωρία αντικειμενοποίησης του ανθρώπου η οποία εστιάζει στις σχέσεις της εργασιακής παραγωγής. Κατά τη γνώμη του, ο διαλεκτικός υλισμός “(...) αντιπροσωπεύει έναν άκαμπτο συγκεντρωτισμό και μια ισοπέδωση της ιστορίας για την οποία προσφέρεται ένα μόνο κλειδί” (Brandi, 1974) (Meraz, 2019).

Η αισθητική αξία που διέπει τα αγαθά πολιτιστικής κληρονομιάς θα μπορούσε να οριστεί σαν την αξία που προσδίδεται σε αυτά, λόγω της ικανότητάς τους να προκαλούν ευχαρίστηση ή δυσαρέσκεια όταν εκτιμώνται ή βιώνονται αισθητικά.

Αν και συνήθως αποδίδουμε την αισθητική αξία αποκλειστικά στα έργα τέχνης, η Σύμβαση Παγκόσμιας Κληρονομιάς (Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage) δε θέτει τέτοιο περιορισμό : “... φυσικά χαρακτηριστικά που αποτελούνται από φυσικούς και βιολογικούς σχηματισμούς ή ομάδες τέτοιων σχηματισμών, τα οποία έχουν εξαιρετική καθολική αξία από αισθητική ή επιστημονική άποψη” (Άρθρο 2).

Ο Derek Gillman (1952-) πάνω στην αισθητική αξία των έργων τέχνης σημειώνει: “[Εγινε] μια σύμβαση, τουλάχιστον στη Δύση, για να χαρακτηρίσουμε πρακτικές “μορφών τέχνης” από τις οποίες αναζητούμε την εγγενή αξία της αισθητικής εμπειρίας [...]. Οι προσδοκίες σχετικά με τις πρακτικές και τις αξίες στην εικαστική τέχνη, την αρχιτεκτονική, την υποκριτική, τη μουσική, το χορό, την απαγγελία και την τελετουργία αναπτύσσονται για μεγάλο χρονικό διάστημα, διαφέρουν ριζικά από πολιτισμό σε πολιτισμό αλλά και μέσα στους ίδιους πολιτισμούς, όπως επίσης συχνά διαφοροποιούνται έμφυλα και ταξικά” .

Οι αξίες στην πολιτιστική κληρονομιά χρησιμοποιούνται συχνότερα με μία από τις δύο έννοιες: πρώτον, ως ηθικές αρχές ή άλλες ιδέες που χρησιμεύουν ως οδηγοί δράσης (ατομικής και συλλογικής) και δεύτερον, ως αναφορά στις ιδιότητες και τα χαρακτηριστικά που διαφαίνονται στα πολιτιστικά αντικείμενα, ιδίως τα θετικά χαρακτηριστικά. Η κοινή άποψη που επικρατεί στον τομέα της διατήρησης στο πεδίο της τέχνης λειτουργεί προνομιακά υπέρ της ιστορικής και της καλλιτεχνικής αξίας. (Mason , 2002).

Σύμφωνα με τη Szmelter, δύο γενικές κατηγορίες αξιών θα μπορούσαν να θεωρηθούν βασικοί παράγοντες στο πεδίο της διαχείρισης πολιτιστικής κληρονομιάς: οι πολιτιστικές-ιστορικές αξίες και οι κοινωνικοοικονομικές αξίες (Szmelter, 2013).

Στις πολιτιστικές – ιστορικές αξίες συγκαταλέγονται οι παρακάτω αξίες:

- Σχετική καλλιτεχνική αξία (Relative artistic value)
- Αισθητική αξία (Aesthetic value)
- Ηλικιακή αξία (Age value)
- Αξία ταυτότητας (Identity value)
- Επιστημονική αξία (Scientific value)
- Αξία αυθεντικότητας (Authenticity value)

- Αξία σπανιότητας (Rarity value)
- Συναισθηματική αξία (Emotional value)
- Αξία ενσωμάτωσης (Integrity value)
- Συμβολική αξία (Symbolic value)
- Δημιουργική αξία (Creative value)

Στις κοινωνικοοικονομικές αξίες εμπεριέχονται οι εξής αξίες:

- Εκπαιδευτική αξία (Educational value)
- Οικονομική αξία (Financial value)
- Χρηστική αξία (Use value)
- Κοινωνική αξία (Social value)
- Αξία κοινωνικής πρόσβασης (Social access value)
- Πολιτική αξία (Political value)
- Διαχειριστική αξία (Operational value)
- Αξία του καινούργιου (Newness value)
- Οικονομική αξία (Financial value)
- Δυνητική αξία για μελλοντική εκμετάλλευση και παραγωγή αξίας (Potential value for future exploitation and generation of value)

- Η Αξία Ταυτότητας θα μπορούσε να προσδιοριστεί σαν τον ρόλο που διαδραματίζει η πολιτιστική κληρονομιά στην ταυτότητα της κοινωνίας, παγκόσμιας και τοπικής.

- Η Επιστημονική Αξία καθορίζεται ως η αξία που τεκμηριώνει ευρεσιτεχνίες, νέες ανακαλύψεις και εφευρέσεις στις επιστήμες.

- Η Αξία Αυθεντικότητας ορίζεται ως η αξία που δίνει ταυτότητα και μοναδικότητα σε ένα πνευματικό ή φυσικό αντικείμενο πολιτιστικής κληρονομιάς.

- Η Συναισθηματική Αξία αποτιμά την επίκληση ενός αγαθού πολιτιστικής κληρονομιάς στην πρόκληση συναισθημάτων και ενσυναίσθησης.
- Η Αξία Ενσωμάτωσης μπορεί να κατανοηθεί ως η ενίσχυση της ικανότητας αντανakλαστικότητας της κοινωνίας και οι καινοτόμες συμμετοχικές προσεγγίσεις σε αυτήν.
- Η Συμβολική Αξία είναι η αξία που αντιλαμβάνεται τα άυλα και υλικά πολιτιστικά κινητά και ακίνητα αντικείμενα ως φορείς νοήματος πολιτιστικής, πολιτικής, ιερής, θρησκευτικής και πνευματικής αξίας.
- Η Δημιουργική Αξία αντανakλά την ανθρώπινη ιδιοφυΐα και δημιουργικότητα τόσο καλλιτεχνική όσο και τεχνική.
- Η Εκπαιδευτική Αξία αποτελεί την εκτίμηση της συμβολής ενός πολιτιστικού αγαθού στη μάθηση , τη γνώση και τη μόρφωση.
- Η Οικονομική Αξία αφορά την αποτίμηση της αξίας ενός πολιτιστικού αγαθού ως πηγή κοινωνικού πλούτου.
- Η Κοινωνική Αξία αποδίδεται σαν την αξία που δίνει στην κοινωνία μια έννοια ταυτότητας και στα υποκείμενα της μια αίσθηση ενότητας μέσα της.
- Η Αξία Χρήσης όπως την περιέγραψε ο Riegl αποτελεί φορέα τεκμηρίου προγενέστερης ανθρώπινης δραστηριότητας σαν μάρτυρας ιστορικών γεγονότων.
- Η Αξία του Καινούργιου ικανοποιεί τη φυσική ανθρώπινη ευχαρίστηση και περιέργεια για το νέο.

- Η Διοικητική Αξία ονομάζεται και Λειτουργική Αξία (Szmelter, 2013).

Άλλος ένας διαχωρισμός των αξιών θα μπορούσε να γίνει βάσει της αντίληψης τους ως προς την υποκειμενικότητα και την αντικειμενικότητά τους. Κάποιες αξίες πληρούν αντικειμενικά κριτήρια όπως η ιστορική και ηλιακική αξία, ενώ άλλες αξίες όπως οι κοινωνικές αξίες καθορίζονται βάσει την κοινότητα, τη χώρα και τον χρόνο διατύπωσής τους.

Κατά τον Carman ένα αντικείμενο πολιτιστικής κληρονομιάς, δύναται να αξιολογηθεί σε τρεις εντελώς διαφορετικές διαστάσεις: την οικονομική, τη λειτουργική και τη συμβολική (Carman, 2005). Από αυτές τις τρεις σφαίρες αξιολόγησης, μόνο η οικονομική μπορεί να αποτελέσει αντικειμενική αξία, βάσει της αδιαμφισβήτητης εφαρμογής των νόμων της οικονομικής επιστήμης στην αποτίμηση της υλικής αξίας ενός πολιτιστικού αντικειμένου ή των χρηματικών εσόδων που αυτό αποφέρει. Παρ' όλα αυτά, η οικονομική αξία, αποτελεί την λιγότερο αντιπροσωπευτική αξία πολιτιστικής κληρονομιάς για το κοινό.

Σε γενικές γραμμές θα μπορούσαμε να πούμε πως μερικές από τις αξίες πολιτιστικής κληρονομιάς είναι καθολικές, υπερβατικές, αντικειμενικές και άνευ όρων. Άλλες αξίες όμως σχετίζονται με το εκάστοτε συγκεκριμένο κοινωνικό ή πολιτιστικό πλαίσιο. (Kobyliniski, 2013).

3.3 Ιστορική εξέλιξη

Σύμφωνα τον Bernard Feilden (1993) το νέο σύστημα αξιών όπως εξελίχθηκε ιστορικά από το σύστημα αξιών του Riegl περιλαμβάνει αξίες πολιτιστικές και κοινωνικο-οικονομικές. *“Οι πολιτιστικές αξίες συνίστανται σε αξίες συγκινησιακές ή ταυτότητας, όπως παλαιότητας, παράδοσης, συνέχειας, μνήμης, θαυμασμού, σε αξίες πνευματικές, θρησκευτικές και συμβολικές, πολιτικές, πατριωτικές και εθνικιστικές, σε αξίες επιστημονικές και ιστορικο-κριτικές καθώς και στην αξία της σπανιότητας. Οι σύγχρονες κοινωνικο-οικονομικές αξίες*

χωρίζονται σε οικονομικές, χρηστικές ή λειτουργικές, διδακτικές, κοινωνικές και πολιτικές. Η αλληλεπίδραση όλων αυτών των αξιών διαμορφώνει τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του πολιτιστικού αγαθού, ενώ η σωστή εκτίμηση και αξιολόγησή τους, στο πλαίσιο ενός προγράμματος ή μιας επέμβασης προστασίας, οδηγεί στο ορθό επιθυμητό αποτέλεσμα.” (Μαλλούχου – Tufano, 2015).

Ο Cesare Brandi, όπως είδαμε παραπάνω, έδωσε βαρύνουσα σημασία σε δύο αξίες μόνο: την ιστορική και την καλλιτεχνική οι οποίες παρέμειναν αδιαμφισβήτητες μέχρι τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Η ανθρωπιστική κρίση που εκτυλίχθηκε όμως τα χρόνια μετά τον πόλεμο και η Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα που υιοθετήθηκε από την απόφαση 217 Α (III) της Γενικής Συνέλευσης του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών στις 10 Δεκεμβρίου 1948 καθώς και τα κινήματα διαμαρτυρίας από τη δεκαετία του 1950 έως τη δεκαετία του 1970, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που οργανώθηκαν από γηγενείς ομάδες πληθυσμών, επηρέασαν τη στάση απέναντι στις αξίες της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ορισμένα τμήματα της ακαδημαϊκής κοινότητας αντέδρασαν επίσης στο νέο κλίμα, με το κίνημα “*ανθρωπολογία δράσης*” με επικεφαλής τον καθηγητή του Σικάγο, Sol Tax, να είναι ένα καλό παράδειγμα αυτού.

Ο Sol Tax κάλεσε για πρώτη φορά τους ιθαγενείς Αμερικανούς σε ένα συνέδριο ανθρωπολογίας - το American Indian Chicago Conference το 1961 - για να συζητήσουν θέματα που σχετίζονται με τις υποθέσεις τους. Διεθνώς, οι συνθήκες λάμβαναν όλο και περισσότερο το ρόλο της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς στη σύγχρονη κοινωνία. Ωστόσο, οι περισσότεροι συγγραφείς συμφωνούν ότι μια συμφωνία ξεχωρίζει ιδιαίτερα: η δημοσίευση της Χάρτα της Μπούρα (Burra Charter) το 1979, που θεωρείται ότι ήταν το γεγονός που έστρεψε τελικά την προσοχή των ειδικών πάνω σε θέματα πολιτιστικής κληρονομιάς, στις κοινωνικές αξίες και το κοινό (Diaz Andreu, 2017).

Σε γενικές γραμμές, η αναγνώριση της κοινωνικής αξίας με τη Χάρτα της Μπούρα, είχε σαν μακροπρόθεσμη συνέπεια, την κατάλυση της αποκλειστικής συμμετοχής των εμπειρογνομόνων στη διαδικασία της διαχείρισης πολιτιστικής κληρονομιάς και τον περαιτέρω εκδημοκρατισμό της διαχείρισης αυτής μέσω νέων μοντέλων. Προπομπό της Χάρτας της Μπούρα αποτέλεσε η Χάρτα της Βενετίας (The Venice Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites) που υπογράφηκε κατά τη διάρκεια του 2ου Διεθνούς Συνεδρίου Αρχιτεκτόνων και Τεχνικών των Ιστορικών Μνημείων στη Βενετία το 1964 (ICOMOS 1964). Η Χάρτα της Βενετίας αποτελείται από 16 άρθρα και αποτελεί ένα διεθνώς αναγνωρισμένο πλαίσιο κατευθυντήριων αρχών που διέπουν τη συντήρηση και αναστήλωση κάθε είδους μνημείων. Ωστόσο στις μέρες μας, η Χάρτα της Βενετίας θεωρείται ξεπερασμένη καθότι αντιτίθεται στην ανακατασκευή των μνημείων έπειτα από ολοσχερή καταστροφή τους, πρακτική που όμως σε εξαιρετικές περιπτώσεις είναι αποδεκτή από την UNESCO, όπως για παράδειγμα συνέβη το 2015 με την ανακατασκευή των μαυσωλείων Σούφι στο Μνημείο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς Τιμπουκτού στο Μάλι μετά την καταστροφή τους το 2012.

Στη Χάρτα της Βενετίας εκφράζεται πληρέστερα το Υλικοκεντρικό Μοντέλο στον τομέα της Συντήρησης το οποίο εμφανίστηκε στον δυτικό κόσμο στις αρχές του 19ου αιώνα με την καθιέρωση της αρχαιολογίας ως επιστήμης. Το Υλικοκεντρικό μοντέλο εστιάζει στη διατήρηση του υλικού των μνημείων, θέτοντας ως πρωτεύοντες αξίες την ιστορικότητα και την αισθητική ενός μνημείου, ενώ θέτει τη διαδικασία της διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς στην αποκλειστική εξουσία των ειδικών πάνω στον τομέα αυτό. Επιπλέον το συγκεκριμένο μοντέλο διαχείρισης πολιτιστικής κληρονομιάς δεν περιλαμβάνει καθόλου την άυλη πολιτιστική κληρονομιά (π.χ. πνευματική) η οποία αποτελεί τον κύριο συνδετικό κρίκο μεταξύ των λαών του μη δυτικού κόσμου με την πολιτιστική τους κληρονομιά. Κατά συνέπεια, η εφαρμογή του υλικοκεντρικού μοντέλου σε περιοχές του μη δυτικού κόσμου οδήγησε συχνά στη ρήξη της σύνδεσης των λαών αυτών με την πολιτισμική τους κληρονομιά ενώ σε θεωρητικό επίπεδο

αντιμετωπίστηκε ως προσπάθεια επιβολής αντιλήψεων του δυτικού κόσμου στον μη δυτικό, σε ένα ευρύτερο αποικιοκρατικό πλαίσιο (Πούλιος, 2015).

Όπως προαναφέρθηκε η Χάρτα της Μπούρα προσέδωσε περισσότερο κοινωνικό και ανθρωπολογικό χαρακτήρα στο σύστημα αξιών που μέχρι τότε ήταν κυρίαρχο στον τομέα της Συντήρησης και Διατήρησης διεθνώς. Στη Χάρτα της Μπούρα επίσης, οι οικονομικές αξίες ελαχιστοποιούνται γιατί θεωρούνται ότι προέρχονται από πολιτιστικές και ιστορικές αξίες. (Mason, 2002). Επιπλέον στη Χάρτα της Μπούρα ο όρος “πολιτιστική σημασία” νοείται ως μια γενική έννοια που περιλαμβάνει “αισθητική, ιστορική, επιστημονική, κοινωνική ή πνευματική αξία για προηγούμενες, παρούσες ή μελλοντικές γενιές” και μπορεί να ενσωματωθεί τόσο στις απτές όσο και στις άυλες διαστάσεις ενός τόπου πολιτιστικής κληρονομιάς (Mackay, 2019).

Η Χάρτα της Μπούρα εξελίχθηκε με την πάροδο του χρόνου αναγνωρίζοντας άυλες διαστάσεις και κληρονομιά ιθαγενών πληθυσμών, κάτι που υπογραμμίζει τον τρόπο με τον οποίο οι μεταβαλλόμενες αξίες και οι νέες γνώσεις τροποποιούν τις νόρμες πολιτιστικής κληρονομιάς.

Από τη δεκαετία του 1980 και μετά εισήχθησαν στο προσκήνιο και άλλες αξίες που εξυπηρετούσαν τις πιο σύγχρονες ανάγκες που ανέκυψαν στο πεδίο της διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως οι οικονομικές αξίες και η “αξία της πληροφορίας” (informational value).

Στη “Σύμβαση για την Προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της Ευρώπης” (The Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe) που υπογράφηκε στη Γρανάδα το 1985 δίνεται έμφαση στην ιστορική, αρχαιολογική, καλλιτεχνική, επιστημονική, κοινωνική και τεχνολογική αξία για την προστασία μνημείων και πολιτιστικών χώρων.

Στις μέρες μας, η θεωρία της διατήρησης, περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη φορά στην ιστορία, είναι απασχολημένη με το ζήτημα της προσωπικής και ομαδικής ταυτότητας των λαών. Στον 21ο αιώνα της παγκοσμιοποίησης η “ζώσα πολιτισμική κληρονομιά” (living

heritage) κατέχει τον κύριο ρόλο και αποτελεί το μεγάλο στοίχημα στο πεδίο της Συντήρησης. Όπως αναφέρει ο Πούλιος “ζώσα πολιτιστική κληρονομιά” ονομάζεται η πολιτιστική κληρονομιά που “εξακολουθεί ακόμα και σήμερα να δημιουργείται και να εξελίσσεται περαιτέρω στη βάση της συνέχειας της αρχικής σύνδεσης της κοινωνίας με την κληρονομιά (continuity)” (Πούλιος, 2015). Για τον λόγο αυτό το “αξιοκεντρικό μοντέλο” (value based approach) τείνει να αντικατασταθεί από το μοντέλο διαχείρισης της “ζώσας πολιτισμικής κληρονομιάς”.

Κεφάλαιο 4. Διαχείριση Πολιτιστικής Κληρονομιάς

4.1 Γενικά θέματα διαχείρισης

Με την έννοια “Διαχείριση Πολιτιστικής Κληρονομιάς” (Cultural Heritage Management) ορίζουμε ένα σύνολο ενεργειών και συστηματικών μεθόδων δράσης οι οποίες αποσκοπούν στην προστασία και αξιοποίηση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Τα πεδία εφαρμογής της Διαχείρισης Πολιτιστικής Κληρονομιάς αφορούν τα πεδία της Συντήρησης και Διατήρησης καθώς επίσης και επιλογές που σχετίζονται με την πρόσκτηση, προβολή και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Η ιδέα της ενεργής διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς δεν είναι καινούργια, διαφέρει όμως από την έννοια της “φροντίδας των μνημείων” η οποία εντούτοις αποτελεί την κατά λέξη μετάφραση του όρου που χρησιμοποιείται για τη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς σε πολλές ευρωπαϊκές γλώσσες, όπως για παράδειγμα στα γερμανικά με τη λέξη “Denkmalpflege” (Willems 1999). Σύμφωνα με τον Muñoz Viñas η Διαχείριση Πολιτιστικής Κληρονομιάς ορίζεται ως *“ο επαγγελματικός κλάδος που είναι αφιερωμένος στη διατήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς για το μέλλον”* (Muñoz Viñas, 2005: 13).

Σαν έννοια απαντάται για πρώτη φορά στη Σουηδία, η οποία και κατέχει την παλαιότερη νομική πράξη προστασίας μνημείων που χρονολογείται από το 1666. Το “Πλακάτ και διάταγμα για παλιά μνημεία και αντίκες” (Placard and decree on old monuments and antiques, 1666) όριζε ότι δεν επιτρέπεται να προκληθεί καμία ζημιά σε αρχαία πολιτιστικά κατάλοιπα. Ο νόμος παρέμεινε σε μεγάλο βαθμό ο ίδιος ανά τους αιώνες, με ορισμένες προσθήκες και τροποποιήσεις (Adlercreutz, 2017).

Η διαχείριση πολιτιστικής κληρονομιάς είναι στενά συνδεδεμένη με τον σχηματισμό εθνικών

κρατών και την ανάγκη για εκ νέου προσδιορισμό των εθνικών ταυτοτήτων στη μετα-Ναπολεόντειο Ευρώπη. Σαν επιστημονικός και επαγγελματικός κλάδος καθιερώθηκε τον 19ο αιώνα στη Δυτική Ευρώπη, ως αποτέλεσμα των φιλοσοφικών τάσεων την εποχής (από τις οποίες προέκυψε και το Κίνημα Συντήρησης) που καταπιιάστηκαν με ζητήματα συντήρησης και διατήρησης ιστορικών μνημείων και κτιρίων, όπως αυτά περιγράφονται στο έργο του Alois Riegl κ.ά. Συνδέεται περαιτέρω με νομικά συστήματα και διοικητικές διαδικασίες που οδηγούν σε μητρώα προστατευόμενων μνημείων και χώρων καθώς επίσης και σε εθνικές συλλογές πολιτιστικών αντικειμένων (Willems 1999).

Σημαντική στιγμή στην ιστορία της διαχείρισης αποτελεί η υιοθέτηση, από κράτη του δυτικού κυρίως κόσμου, της *Σύμβασης για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς* της Unesco το 1972. Το 1984, ο Henry Cleere, στην εισαγωγή του στις προσεγγίσεις στην Αρχαιολογική Κληρονομιά, παρατήρησε ότι μέχρι τότε δεν υπήρχε σχεδόν καμία διεθνής συζήτηση πάνω σε θέματα διαχείρισης πολιτιστικής κληρονομιάς. Αυτό οφειλόταν στο γεγονός ότι μέχρι εκείνη την εποχή η διαχείριση της αρχαιολογικής και κατ' επέκταση πολιτιστικής κληρονομιάς ρυθμιζόταν αποκλειστικά από τους νόμους και τις διοικητικές παραδόσεις που ίσχυαν στην εκάστοτε χώρα. Ο τρόπος αντιμετώπισης της πολιτιστικής κληρονομιάς έχει εξελιχθεί έκτοτε, παρόλ' αυτά τα διαφορετικά νομικά συστήματα και οι διαφορετικοί τρόποι οργάνωσης της κοινωνίας που επικρατούν σε κάθε χώρα οδηγούν κατά συνέπεια σε πολύ διαφορετικές προσεγγίσεις πάνω στον τομέα (Willems, 2010).

Η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν διαθέτει κοινή πολιτική όσον αφορά τη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η εναρμόνιση μεταξύ των κρατών – μελών της όσον αφορά τη νομοθεσία που σχετίζεται με την πολιτιστική κληρονομιά, δεν προβλέπεται σύμφωνα με το άρθρο 128 της Συνθήκης του Μάαστριχτ. Εντούτοις, αν και η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν έχει άμεση επιρροή σε θέματα πολιτιστικής κληρονομιάς, έχει παρόλ' αυτά τη δυνατότητα λήψης μέτρων για την υποστήριξη προγραμμάτων διαχείρισής της καθώς κατέχει νομοθετικές εξουσίες που έχουν

έμμεσο αντίκτυπο. Συν τοις άλλοις, όπως ορίζει το άρθρο 3 της ίδιας συνθήκης (“Για τους σκοπούς του άρθρου 2, η δράση της Κοινότητας περιλαμβάνει, σύμφωνα με τους όρους και με το χρονοδιάγραμμα που προβλέπει η παρούσα Συνθήκη: (...) συμβολή σε μία παιδεία και κατάρτιση υψηλού επιπέδου, καθώς και στην ανάπτυξη των πολιτισμών των κρατών μελών”) ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε θεσμοθετημένο πλαίσιο έχει άμεση σχέση με το να προάγει και να αναδεικνύει τον πολιτισμό των μελών της. Για τον λόγο αυτό ενθαρρύνονται πολιτιστικές ενέργειες και έχουν καθιερωθεί δράσεις όπως το Πρόγραμμα Πολιτισμός 2000, η πολιτιστική πρωτεύουσα της Ευρώπης και ο ευρωπαϊκός πολιτιστικός μήνας.

Δύο σημαντικά πεδία που αφορούν τη διαχείριση της υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς στο ευρύτερο πλαίσιο μέτρων προστασίας της, έχουν να κάνουν με τη Συντήρηση και την Αποκατάστασή της. Ο κλάδος της Συντήρησης θα μπορούσε να χωριστεί σε δύο μεγάλες κατηγορίες: την προληπτική συντήρηση και την επεμβατική συντήρηση.

Σύμφωνα με τη Φανή Μαλλούχου – Tufano ο όρος Συντήρηση “[*conservation, preservation* (αγγλ. γαλλ.), *conservazione* (ιταλ.)] συνίσταται σε μία ήπιας μορφής επέμβαση, που ενέχει τις έννοιες της πρόσληψης και της προστασίας. Στοχεύει στην άρση και στην ανακοπή της προϊούσας φθοράς του μνημείου, περιορίζεται σε επιφανειακές επεμβάσεις που δεν θίγουν ριζικά ή αλλοιώνουν τη μορφή και τη δομή του. Η συντήρηση, ως επέμβαση, σχετίζεται στενά με τις θετικές επιστήμες, τα αποτελέσματα των ερευνών των οποίων συχνά χρησιμοποιεί”. Σύμφωνα με την ίδια: “Η Αποκατάσταση [(*restoration* (αγγλ.), *restauration* (γαλλ.), *restauro* (ιταλ)] είναι μια σύνθετη και εξειδικευμένη επέμβαση που αποσκοπεί, εκτός από τη διάσωση και διατήρηση της φυσικής υπόστασης του μνημείου, στην ανάδειξη του άυλου πολιτιστικού του χαρακτήρα και των εγγενών πολιτιστικών του αξιών” (Μαλλούχου – Tufano, 2015).

Η Προληπτική Συντήρηση ή Διατήρηση μπορεί να οριστεί ως “το σύνολο των μέτρων και των ενεργειών που επηρεάζει όλο το υλικό ενός αρχείου, βιβλιοθήκης, μουσείου ή παρόμοιου οργανισμού (ή ένα καθορισμένο μέρος του), που έχουν ως στόχο την επιμήκυνση του χρήσιμου

χρόνου ζωής του και την αποφυγή βλάβης του είτε από ατύχημα είτε από φυσική ή ανθρωπογενή καταστροφή” (Ζερβός, 2015). Ένα μεγάλο κεφάλαιο στον τομέα της προληπτικής συντήρησης αποτελεί η Διαχείριση Κινδύνων (Risk Assessment) η οποία εντάσσεται στο πλαίσιο της διαχείρισης της υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς, κινητής και ακίνητης, ως το πιο αποτελεσματικό μέσο πρόληψης φθοράς. Ο Stefan Michalski στα μέσα της δεκαετίας του 1990 διατύπωσε τους δέκα βασικούς κινδύνους που απειλούν την πολιτιστική κληρονομιά (ten agents of deterioration) με υποβάθμιση, καταστροφή και φθορά, προτείνοντας παράλληλα αποτελεσματικούς τρόπους διαχείρισης και αντιμετώπισης του καθενός από αυτούς. Σύμφωνα με τον Michalski οι κίνδυνοι που απειλούν την (υλική) πολιτιστική κληρονομιά είναι οι εξής δέκα:

1. Φυσικές Δυνάμεις
2. Κλέφτες και βάνδαλοι
3. Φωτιά
4. Νερό
5. Παράσιτα
6. Ρύποι
7. Φως
8. Ακατάλληλη Θερμοκρασία
9. Ακατάλληλοι Σχετική Υγρασία
10. Παραμέληση και αποδιοργάνωση

Η διαχείριση κινδύνων της πολιτιστικής κληρονομιάς *“συνεπάγεται την εξέταση όλων των κινδύνων σε σχέση μεταξύ τους για να δοθεί προτεραιότητα στη δράση και τους πόρους”* (Michalski & Pedersoli, 2016). Οι Μικάλσκι και Πεντερσόλι στο βιβλίο *“The ABC Method: a risk management approach to the preservation of cultural heritage”* που εκδόθηκε από το Διεθνές Κέντρο Μελέτης Διατήρησης και Αποκατάστασης Πολιτιστικής Περιουσίας (ICCROM) το 2016, περιγράφουν τα πέντε στάδια ελέγχου κινδύνου στη διαχείριση κινδύνων πολιτιστικής

κληρονομιάς ως εξής:

1. Αποφυγή της αιτίας του κινδύνου
2. Αποκλεισμός των παραγόντων αλλοίωσης
3. Εντοπισμός των παραγόντων της επιδείνωσης και των επιπτώσεών τους μέσω παρακολούθησης
4. Άμεση ανταπόκριση στη ζημιά που έχει προκληθεί από τους παράγοντες αλλοίωσης
5. Ανάκτηση της ζημιάς και της απώλειας στο αντικείμενο πολιτιστικής κληρονομιάς

Υπογραμμίζουν επίσης το γεγονός ότι η διαχείριση κινδύνων απαιτεί μια συνεχή διαδικασία παρακολούθησης, αξιολόγησης και τροποποίησης των σχεδίων δράσης για την αντιμετώπιση των όποιων προκλήσεων.

Όσον αφορά την άυλη πολιτιστική κληρονομιά, που θεωρείται επίσης ως “τοπική ή παραδοσιακή γνώση”, η διαχείριση κινδύνων που την απειλούν με εξαφάνιση εξαρτάται κατά κύριο λόγο από τις ικανότητες και την προθυμία της εκάστοτε κοινότητας να αναγνωρίσει και να επισημάνει την ευπάθεια της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της. Σε αυτήν την περίπτωση, *“ένας τρόπος για να διασφαλιστεί η βιωσιμότητα των πτυχών της (άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς) είναι να επιτραπεί η ενεργός και βιώσιμη χρήση της”* (Wilson and Ballard, 2017; Frangoudes, Toonen & Macías, 2021). Αυτό σημαίνει ότι η προφορική γνώση που έχει περάσει από γενιά σε γενιά, η γλωσσική διάλεκτος ενός τόπου, η παραδοσιακή τοπική τεχνογνωσία, τα ήθη και έθιμα μιας πληθυσμιακής ομάδας που απειλούνται με εξαφάνιση, εναπόκεινται στην ίδια την κοινότητα στην οποία εμπίπτουν προκειμένου να αναγνωριστούν πρώτα ως “απειλούμενα είδη” έτσι ώστε στη συνέχεια να ληφθούν οι απαραίτητες πρωτοβουλίες ως μέτρα προστασίας για την απρόσκοπτη χρήση και συνέχισή τους.

4.2 Αξίες στη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς

Θα μπορούσαμε να πούμε πως η διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς διέρχεται μια διαδικασία αλλαγής. Στη σύγχρονη εποχή τα διαχειριστικά θέματα που έχουν ως αντικείμενο το ευρύτερο πεδίο της πολιτιστικής κληρονομιάς, δεν εστιάζουν τόσο στην ακεραιότητα των περιουσιακών στοιχείων της, όσο στην πολιτιστική σημασία που αυτά φέρουν, όπως οι αξίες και τα χαρακτηριστικά τους, είτε απτά είτε άυλα, που τα προσδιόρισαν εξ' αρχής ως πολιτιστική κληρονομιά. Οι διαχειριστές πολιτιστικής κληρονομιάς πρέπει να διασφαλίσουν ότι η διαχείριση, οι πρακτικές και οι μέθοδοι που ακολουθούν παραμένουν επαρκείς για να καλύψουν αυτή την ανάγκη (Rodgers & Silva, 2012).

Στις μέρες μας, η πολιτιστική κληρονομιά δεν αντιμετωπίζεται πια ως ένα στατικό σύνολο αντικειμένων με σταθερό νόημα, αλλά ως μια κοινωνική διεργασία μέσω της οποίας ο άνθρωπος έρχεται σε επαφή με το πολιτιστικό παρελθόν του. Με την πάροδο του χρόνου έχει γίνει κατανοητό ότι τα αγαθά του υλικού πολιτισμού φέρουν διαφορετικό αξιακό πρόσημο για διαφορετικές πληθυσμιακές και κοινωνικές ομάδες και κοινότητες, πέρα από την ιστορική και αισθητική τους αξία, και ότι η ιδιαίτερη σημασία ενός τόπου πολιτιστικής κληρονομιάς καθορίζεται από τις πολιτιστικές αξίες που του αποδίδονται (Pearce, 2000). Σήμερα η συντήρηση θεωρείται ότι περιλαμβάνει κάθε ενέργεια που έχει σχεδιαστεί για τη διατήρηση της σημασίας του πολιτιστικού αντικειμένου ή τόπου κληρονομιάς και είναι μια διαδικασία που ξεκινά από τη στιγμή που ένας τόπος ή ένα αντικείμενο αναγνωρίζεται ως άξιο προστασίας λόγω της πολιτιστικής του σημασίας. *“Τόσο στο παρελθόν όσο και στο παρόν, η διαδικασία της συντήρησης ήταν και παραμένει μια προσπάθεια ελέγχου και κατεύθυνσης της αλλαγής”* (De la Torre, 2013).

Τα τρία στάδια για να προσδιορίσουμε έναν πολιτιστικό χώρο και να τον θέσουμε υπό προστασία, όπως περιγράφονται στη Χάρτα της Μπούρα (Burra Charter) που συστάθηκε στην

ομώνυμη ιστορική πόλη της Αυστραλίας το 1979, είναι τα εξής:

1. Κατανόηση του χώρου
2. Αξιολόγηση της πολιτιστικής του σημασίας
3. Αναγνώριση όλων των παραγόντων και ζητημάτων που τον διέπουν

-Το πρώτο στάδιο όπως περιγράφεται στα άρθρα 5 έως 7, 12 και 26 της Χάρτας της Μπούρα υποδεικνύει τον προσδιορισμό ενός τόπου ή χώρου πολιτιστικής σημασίας καθώς επίσης και του περιεχομένου του, μέσω της διερεύνησης της ιστορίας του, της χρήσης του, των οικοδομημάτων του και των περαιτέρω πολιτισμικών συνδέσεών του.

- Το δεύτερο στάδιο όπως περιγράφεται στο άρθρο 26 αφορά τη συνεκτίμηση όλων των αξιών που τον διέπουν μέσω της χρήσης σχετικών κριτηρίων, προκειμένου να συσταθεί μια αναλυτική δήλωση πολιτιστικής σημασίας του συγκεκριμένου χώρου.

-Το τρίτο στάδιο όπως περιγράφεται στα άρθρα 6 και 12 εγκολπώνει την αναγνώριση των υποχρεώσεων που εγείρονται από την πολιτιστική του σημασία, όπως οι μελλοντικές ανάγκες που προκύπτουν, η εξεύρεση πόρων για τη συντήρηση και προστασία του και τέλος οι πιθανές ευκαιρίες και περιορισμοί που σχετίζονται με την κατάστασή του (Forbes, 2014).

Οι κοινωνικές εξελίξεις κατά τις τελευταίες δύο γενιές είχαν ως αποτέλεσμα την εμφανή σύγκλιση μεταξύ των προοπτικών διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς και των κοινωνικών αξιών. Καθώς οι διαφορετικές κοινωνικές ομάδες υποστηρίζουν τις ανάγκες τους, η πολιτιστική κληρονομιά καθίσταται όλο και πιο χρήσιμη. Αυτή η αποτίμηση των προοπτικών, ούτε δυσφημίζει τις παραδοσιακές πρακτικές διαχείρισης και την επιδίωξη του συστήματος αξιών της πολιτιστικής κληρονομιάς –παρόλο που η ηγεμονία της παντογνώστριας εμπειρογνωμοσύνης πρέπει να αμφισβητηθεί– ούτε θεοποιεί τους θεωρητικούς κριτικούς που υποστηρίζουν μια ριζική στροφή προς τις κοινωνικές αξίες, και οι οποίοι πάντως φαίνονται να

είναι πολύ απασχολημένοι με τη θεωρητικοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς για να μπορέσουν να συνδεθούν άμεσα με πρακτικές συντήρησης. Ο απώτερος στόχος είναι η αναγνώριση των απαιτητικών ζητημάτων που εγείρονται από το σύνολο των ιδεών που βασίζονται στις αξίες της πολιτιστικής κληρονομιάς, σε όλη την ποικιλομορφία και τους ποικίλους σκοπούς που αυτές εξυπηρετούν. Γιατί η αναγνώριση και παραδοχή αυτή επιτρέπει εντέλει την άνθιση και καρποφορία πολλών εποικοδομητικών, κρίσιμων και πρακτικών προοπτικών που αφορούν την πολιτιστική κληρονομιά με απώτερο στόχο την προστασία και διαφύλαξή της (Avrami & Mason, 2019).

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, τις τελευταίες δεκαετίες έχει γίνει μια στροφή προς τον εκδημοκρατισμό της πολιτιστικής κληρονομιάς κάτι το οποίο δε θα μπορούσε να μην έχει αντίκτυπο και στον τομέα διαχείρισής της. Έτσι λοιπόν, ενώ παλιότερα τη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς αναλάμβαναν αποκλειστικά εμπειρογνώμονες και εξειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό, από τη δεκαετία του 1970 και μετά, έγινε σαφής η ανάγκη συμμετοχής (στις διαχειριστικές αποφάσεις) ανθρώπων που έχουν κάποια σχέση εξάρτησης με την προς διαχείριση πολιτιστική κληρονομιά. Αυτή η ομάδα ατόμων (stakeholders) πολλές φορές μπορεί να είναι ετερογενής και να απαρτίζεται από διαφορετικές υποομάδες με συγκρουόμενα συμφέροντα. Κατά συνέπεια μέσα στην ίδια ομάδα ενδιαφέροντος μπορεί να υπάρχει διχογνωμία όσον αφορά τους στόχους και τις ανάγκες που καλείται να καλύψει η διαχείριση ενός πολιτιστικού χώρου ή αγαθού τόσο απτού όσο και άυλου. Το ενδεχόμενο να μην υπάρχει σύμπνοια απόψεων όσον αφορά τις αξίες που η κάθε μερίδα ενδιαφερόμενων επιθυμεί να αναδειχτούν μέσω της διαχείρισης είναι μια πιθανότητα που πρέπει να ληφθεί υπόψη.

Πρέπει επίσης να επισημανθεί η βαρύνουσα σημασία που έχει το κοινωνικοοικονομικό και πολιτικό πλαίσιο στη διαδικασία διαχείρισης ενός πολιτιστικού χώρου ή αγαθού. Η κυβερνητική δομή μιας χώρας ασκεί υψηλή επιρροή στη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς που βασίζεται σε αξίες και διαδραματίζει κρίσιμο ρόλο στην αποτελεσματικότητά

της. Ο ρόλος της διεθνούς κοινότητας στο να βοηθήσει την καθιέρωση κοινών στόχων διαχείρισης βάσει αξιών, μέσω πολιτικών και πρακτικών που υποστηρίζονται και εφαρμόζονται σε πολιτιστικά πλαίσια τοπικού επιπέδου, είναι σημαντικός. Αναγνωρίζοντας τις διαφορετικές μεταχειρίσεις και χρήσεις των οικονομικών και πολιτιστικών αξιών αποσαφηνίζεται επίσης ο ρόλος των κρατικών φορέων έναντι άλλων παραγόντων. Η οικονομική συζήτηση γύρω από τις αξίες εξακολουθεί να γεφυρώνει πολιτισμικές και πολιτικές διαφορές. (Avrami, Macdonald, Mason, and Myers, 2019).

Τέλος, θα μπορούσαμε να πούμε πως η αξία που πρέπει να τίθεται κατά προτεραιότητα στην υλική πολιτισμική κληρονομιά με σκοπό την επιτυχή διαχειριστική της αποτελεσματικότητα, ποικίλλει κατά περίπτωση ανάλογα με τη σημασία ή τη χρησιμότητα που αυτή εξυπηρετεί. Για παράδειγμα, στο αρχαιολογικό υλικό που στερείται καλλιτεχνικής αξίας, η συντήρηση πρέπει να εστιάζει στην διατήρηση της λειτουργικότητας του ως ιστορικής πηγής. Ένα σημαντικό ιστορικό έγγραφο όμως μπορεί να λειτουργήσει και ως μουσειακό έκθεμα όπως για παράδειγμα συμβαίνει με τη συλλογή του Εθνικού Μουσείου Αρχείων των ΗΠΑ στην Ουάσινγκτον η οποία απαρτίζεται αποκλειστικά από ιστορικής αξίας αρχεία. Στα έργα τέχνης η πρωταρχική αξία είναι η καλλιτεχνική με δευτερεύουσες αξίες την ιστορική και τη συμβολική.

Στη Σύμβαση Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς της UNESCO που υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση των κρατών μελών της UNESCO στις 16 Νοεμβρίου 1972 και μέχρι σήμερα έχει υπογραφεί από 191 κράτη μέλη, διατυπώνονται αναλυτικά τα κριτήρια που πρέπει να πληρούνται για την κήρυξη ενός Μνημείου Παγκόσμιας Κληρονομιάς προκειμένου αυτό να συμπεριληφθεί στον Κατάλογο της UNESCO και να τεθεί υπό προστασία. Τα κριτήρια διαχωρίζονται σε πολιτιστικά και φυσικά και προϋποθέτουν ανεξαιρέτως την πρωταρχική αναγνώριση της “εξαιρετικής παγκόσμιας αξίας”. Σύμφωνα με την UNESCO η “Εξαιρετική Παγκόσμια Αξία” νοηματοδοτεί την πολιτιστική ή/και φυσική σημασία που είναι τόσο ιδιόζουσα ώστε να υπερβαίνει τα εθνικά όρια και να έχει κοινή σημασία για τις σημερινές και μελλοντικές γενιές όλης της ανθρωπότητας. Από τα Μνημεία Παγκόσμιας Κληρονομιάς που

περιλαμβάνονται στη Λίστα της UNESCO, τα 832 είναι πολιτιστικά μνημεία, τα 206 φυσικά, τα 35 θεωρούνται και πολιτιστικά κα φυσικά μνημεία , τα 37 ανήκουν σε πάνω από μια χώρες και τα 54 θεωρούνται απειλούμενα. Τέλος, στο σύνολό τους είναι κατανεμημένα σε 167 κράτη. Η Ελλάδα έχει συνυπογράψει από το 1981 τη Συνθήκη της UNESCO για την προστασία των μνημείων και χώρων παγκόσμιας κληρονομιάς. Η διαχείριση των μνημείων γίνεται από μια Διακυβερνητική Επιτροπή με αιρετά μέλη θητείας έξι ετών η οποία αποτελεί το αρμόδιο σώμα για τη λήψη αποφάσεων σχετικά με την αξιολόγηση αιτημάτων συμπερίληψης στον Κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς, όπως έχει οριστεί από τη Σύμβαση. Επίσης, μέσω της Σύμβασης συστάθηκε ένα Ταμείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς, στο οποίο τα κράτη μέλη οφείλουν να συνεισφέρουν σε τακτά χρονικά διαστήματα ένα καθορισμένο ποσό. Επιπλέον, γίνονται δεκτές προαιρετικές εισφορές από κράτη και οργανισμούς για χρηματοδότηση συγκεκριμένων Προγραμμάτων. Η αξιοποίηση του Ταμείου και οι προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται για την παροχή οικονομικής βοήθειας για σκοπούς προστασίας των Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς προσδιορίζονται περαιτέρω.

Κεφάλαιο 5. Συζήτηση, συμπεράσματα και προοπτικές

Για να εξετάσουμε καλύτερα το ζήτημα της συμβολής του αξιοκεντρικού μοντέλου στη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς θα ήταν χρήσιμο να παραθέσουμε κάποια αξιοσημείωτα παραδείγματα περιπτώσεων εφαρμογής του.

Στο γνωστό του έργο “Παναγία των Παρισίων” που εκδόθηκε το 1831, ο Βίκτωρ Ουγκώ παραθέτει αναλυτική περιγραφή των επεμβάσεων που έγιναν στον εν λόγω καθεδρικό ναό που κοσμεί το Παρίσι. Χαρακτηριστικά γράφει:

“Ακόμα και σήμερα η εκκλησία της Παναγίας των Παρισίων, είναι αναμφισβήτητα ένα μεγαλόπρεπο και υπέροχο οικοδόμημα. Όμως όσο ωραία κι αν έχει διατηρηθεί καθώς γερνάει είναι δύσκολο να μην αναστενάζεις, να μην αγανακτήσεις μπροστά στις αμέτρητες φθορές, τους ακρωτηριασμούς που έχουν επιφέρει στο σεβαστό αυτό μνημείο ο χρόνος μαζί κι οι άνθρωποι. (...) Στην όψη της γερασμένης αυτής βασίλισσας των καθεδρικών μας ναών, πλάι σε μια ρυτίδα βρίσκεις πάντα μια ουλή. Tempus edax, homo edacior, κάτι που πρόθυμα εγώ θα μετάφραζα έτσι: “Ο χρόνος είναι τυφλός, ο άνθρωπος ηλίθιος”. Αν είχαμε την άνεση να εξετάσουμε μαζί με τον αναγνώστη ένα προς ένα τα διάφορα ίχνη της καταστροφής που είναι αποτυπωμένα στην παμπάλαιη εκκλησία, το μερτικό του χρόνου σε αυτήν θα ήταν το μικρότερο και η χειρότερη ζημιά θα είχε γίνει από τους ανθρώπους, κυρίως τους ανθρώπους της τέχνης. Και πρέπει να το τονίσω αυτό το “τους ανθρώπους της τέχνης”, εφόσον βρέθηκαν κάποια άτομα που προσεταιρίστηκαν την ιδιότητα του αρχιτέκτονα μέσα στους δύο τελευταίους αιώνες. (...) Τρία σημαντικά πράγματα λείπουν σήμερα από αυτή την πρόσοψη [της Παναγίας των Παρισίων]. Πρώτον η σκάλα με τα έντεκα σκαλοπάτια που την ανύψωσε άλλοτε από το έδαφος, δεύτερον η κάτω σειρά των αγαλμάτων, που γέμιζαν τις εσοχές των τριών πυλώνων, και τρίτον η πάνω σειρά των είκοσι οχτώ αρχαιότερων βασιλιάδων της Γαλλίας, που στόλιζαν τη γαλαρία του πρώτου ορόφου (...). Τη σκάλα την εξαφάνισε ο χρόνος, υψώνοντας προοδευτικά με αργό και ακατανίκητο ρυθμό, τη στάθμη του εδάφους της Σιτέ.

Όμως, καταβροχθίζοντας ένα προς ένα, με αυτή την ανερχόμενη παλίρροια του λιθόστρωτου του Παρισιού, τα έντεκα σκαλοπάτια, που πρόσθεταν κι άλλο ύψος στο επιβλητικό οικοδόμημα, ο χρόνος έδωσε στην εκκλησία περισσότερα ίσως από όσα της πήρε, γιατί ο χρόνος είναι εκείνος που σκόρπισε σε αυτή την πρόσοψη το σκούρο τούτο χρώμα των αιώνων, που καθιστά τα γηρατεία την ωραιότερη ηλικία των μνημείων. Αλλά ποιος γκρέμισε τις δύο σειρές των αγαλμάτων; Ποιος άφησε άδειες τις εσοχές; Ποιος λάξεψε, στη μέση ακριβώς της κεντρικής πύλης, αυτή την καινούργια και νόθα τεμνόμενη αψίδα; (...) Οι άνθρωποι, οι αρχιτέκτονες, οι καλλιτέχνες των ημερών μας. (...) Έτσι, για να συνοψίσουμε τα σημεία που υποδείξαμε, τρία είναι τα είδη των καταστροφών που παραμορφώνουν σήμερα τη γοτθική αρχιτεκτονική: ρυτίδες και σαρκώματα στην επιδερμίδα, κι αυτό είναι έργο του χρόνου, βιαιοπραγίες, βαναυσότητες, μωλωπισμοί, κατάγματα, κι αυτό είναι έργο των επαναστάσεων, από τον Λούθηρο ως τον Μιραμπό, ακρωτηριασμοί, αποκοπές και εξαρθρώσεις μελών, αναστηλώσεις, που είναι η ελληνική, ρωμαϊκή και βάρβαρη εργασία των καθηγητών, σύμφωνα με τις εντολές του Βιτρύβ και του Βινιόλ. Αυτή την υπέροχη τέχνη, που ήταν προϊόν των βανδάλων, τη σκότωσαν οι Ακαδημίες. Στους αιώνες και στις επαναστάσεις, που τουλάχιστον λεηλατούν με αμεροληψία και μεγαλείο, ήρθε να προστεθεί το σμήνος των σπουδασμένων, κομμένων και ραμμένων σε κάποια μέτρα, ορκισμένων και επίσημα διορισμένων αρχιτεκτόνων της Σχολής, που προκαλούν καταστροφή με την κρίση και τις κακόγουστες επιλογές τους, αντικαθιστώντας τις γοτθικές δαντέλες με τα διακοσμητικά ραδιοκλάσματα του Λοδοβίκου ΙΕ', προς μεγάλη δόξα του Παρθενώνα. (...) Ιδιαίτερα η Παναγία των Παρισίων αποτελεί ένα παράξενο δείγμα αυτής της παραλλαγής. Η κάθε όψη, η κάθε πέτρα του σεβαστού μνημείου είναι μια σελίδα όχι μόνο της ιστορίας του τόπου αλλά και της ιστορίας της επιστήμης και της τέχνης. (...) Ασφαλώς υπάρχει υλικό για να γραφτούν πολλά χοντρά βιβλία – και συχνά μια παγκόσμια ιστορία της ανθρωπότητας – σε αυτές τις διαδοχικές προσθήκες κάμποσων τεχνοτροπιών στα διάφορα ύψη ενός και του αυτού μνημείου. Ο άνθρωπος, ο καλλιτέχνης, το άτομο εξαφανίζονται σε αυτές τις τεράστιες μάζες του ανώνυμου δημιουργού. Μέσα τους συνοψίζεται και συναθροίζεται η ανθρώπινη διάνοια. Αρχιτέκτονας είναι ο χρόνος και ο οικοδομός ο λαός. ” (μτφ. Ντορέτα Πέππα, 2000)

Στο παραπάνω απόσπασμα αντικατοπτρίζεται μία από τις βασικές αρχές ηθικής και δεοντολογίας στον τομέα της Συντήρησης που αποτελεί την *αρχή της ελάχιστης επέμβασης*. Οι άλλες τρεις βασικές αρχές είναι η *αρχή της αναστεψιμότητας*, η *αρχή των διακριτών επεμβάσεων και νέων υλικών* και η *αρχή της συμβατότητας*. Θα μπορούσαμε επίσης να συμπεράνουμε πως ο Ουγκώ θέτει ως προτεραιότητα την ιστορική αξία των μνημείων ως την αξία που υπερέχει σε αυτά και στην οποία άρα θα πρέπει να δοθεί και η μεγαλύτερη έμφαση. Η περίπτωση του καθεδρικού ναού της Παναγίας των Παρισίων είναι μάλιστα περισσότερο επίκαιρη σήμερα μετά την πρόσφατη πυρκαγιά του 2019, κατά την οποία σημαντικό μέρος του ναού υπέστη ολοσχερή καταστροφή. Το έργο της ανοικοδόμησης και αποκατάστασης των ζημιών αποτελεί σίγουρα μία πολυδιάστατη πρόκληση.

Εικόνα 1 – Εργασίες αποκατάστασης στην Παναγία των Παρισίων μετά την πυρκαγιά του 2019 – φωτογραφία απο το www.architecturaldigest.com

Μία άξια μνείας περίπτωση εφαρμογής του συστήματος των αξιών στη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς σε εγχώριο επίπεδο, αποτελεί το συγκρότημα προσφυγικών πολυκατοικιών της λεωφόρου Αλεξάνδρας στον Δήμο Αθηναίων. Παρά τις διαμαρτυρίες των κατοίκων της ευρύτερης συνοικίας ανά τα έτη για αισθητική υποβάθμιση της περιοχής λόγω της ακαλαίσθητης κατάστασης στην οποία αυτά τα οικήματα έχουν περιέλθει, και παρά τις προσπάθειες διάφορων φορέων για την κατεδάφισή τους, προκειμένου την χωροταξική οικονομική αξιοποίησή τους, το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο και Συμβούλιο Μουσείων (ΚΑΣ) το 2009 τα χαρακτήρισε διατηρητέα κτίσματα λόγω της ιστορικής και κοινωνικοπολιτικής τους αξίας, καθώς και του αρχιτεκτονικού τους υπόβαθρου, τα οποία στο σύνολο τους προσδίδουν σημαντική πολιτιστική αξία. Με απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας το 2018, η διαχειριστική ευθύνη για τα εν λόγω κτίσματα ανήκει στο Ταμείο Αξιοποίησης Ιδιωτικής Περιουσίας του Δημοσίου (ΤΑΙΠΕΔ). Το σχέδιο ανάπλασης για την αποκατάσταση του οικιστικού συγκροτήματος, περιλαμβάνει τη διατήρηση εν μέρει των ιχνών απο σφαίρες πυροβόλων όπλων που φέρουν οι τοίχοι σε πολλά σημεία των κτιρίων, και τα οποία έχουν προκληθεί από τις οδομαχίες που έλαβαν χώρα στη συνοικία, όπως και σε πολλές άλλες συνοικίες της Αθήνας, κατά την περίοδο των Δεκεμβριανών ένοπλων συγκρούσεων του 1944, οι οποίες αποτέλεσαν τις απαρχές του μετέπειτα εμφυλίου πολέμου. Η απόφαση για τη διατήρηση των αποτυπωμάτων που άφησαν οι ριπές των όπλων πάνω στους τοίχους, πάρθηκε με γνώμονα την ιστορική τους σημασία ως τεκμήριο της πολιτικής ιστορίας του τόπου.

Εικόνα 2 – Άποψη των Προσφυγικών στη Λεωφόρο Αλεξάνδρας – φωτογραφία από www.artic.gr

Εικόνα 3 – Κτίριο στο Μεταξουργείο με εμφανή τα σημάδια στους τοίχους από τις οδομαχίες των Δεκεμβριανών – φωτογραφία από www.aftodioikisi.gr

Μία άλλη περίπτωση που αξίζει να αναφερθεί, είναι το Εθνικό Μνημείο και Μουσείο για τα θύματα της τρομοκρατικής επίθεσης της 11ης Σεπτεμβρίου του 2001 στη Νέα Υόρκη. Ο χώρος που στεγάζονταν οι δίδυμοι πύργοι του Παγκόσμιου Κέντρου Εμπορίου, μετά την καταστροφή τους από την τρομοκρατική επίθεση παρέμεινε άδειος και δέκα χρόνια μετά την επίθεση, στις 11 Σεπτεμβρίου του 2011, το Εθνικό Μνημείο και Μουσείο της 11ης Σεπτεμβρίου αφιερώθηκε

σε επίσημη τελετή στη μνήμη των θυμάτων της τρομοκρατικής επίθεσης και άνοιξε για το κοινό την επόμενη μέρα. Το μνημείο τοποθετείται σε μια μεγάλη έκταση γύρω από τον αρχικό χώρο του Παγκόσμιου Κέντρου Εμπορίου και περιλαμβάνει δύο πισίνες που κατασκευάστηκαν στην αρχική θέση των δίδυμων πύργων. Τα ονόματα όλων των θυμάτων από τις επιθέσεις στη Νέα Υόρκη, στο Πεντάγωνο και στην αεροπορική πτήση United Flight 93, που συνετρίβη στο Σάνκσβιλ της Πενσυλβάνια, είναι χαραγμένα σε επιμετάλλωση που πλαισιώνει τις μνημειακές βρύσες. Τα ονόματα των θυμάτων που σκοτώθηκαν στις βομβιστικές επιθέσεις στο Παγκόσμιο Κέντρο Εμπορίου το 1993 περιλαμβάνονται επίσης σε αυτό το μνημείο. Οι λόγοι που οδήγησαν στη δημιουργία μνημειακού χώρου στο σημείο και όχι στην επανοικοδόμησή του, είναι πως μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου ο συγκεκριμένος χώρος αποτελεί τόπο μνήμης ιστορικής και κοινωνικής αξίας για το αμερικανικό έθνος και την ανθρωπότητα γενικότερα.

Εικόνα 4 – Το Εθνικό Μνημείο και Μουσείο για τα θύματα της 11ης Σεπτεμβρίου στη Νέα Υόρκη – φωτογραφία από www.911memorial.org

Τέλος, τα Εθνικά Μνημεία Γενοκτονίας στη Ρουάντα που τοποθετούνται σε όλη την έκταση της χώρας, δημιουργήθηκαν για να τιμήσουν τη γενοκτονία που διαδραματίστηκε στη Ρουάντα το 1994 και κατά την οποία εκτιμάται πως πάνω από 800.000 άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους σε διάστημα 100 ημερών από τον Απρίλιο του 1994. Οι μνημειακοί χώροι περιλαμβάνουν φωτογραφίες, εκθέματα λειψάνων και προσωπικά αντικείμενα των θυμάτων της γενοκτονίας. Αποτελούν σημαντικής ιστορικής και κοινωνικοπολιτικής αξίας τόπους παρηγοριάς, πένθους και σύνδεσης των επιζώντων με τους νεκρούς συγγενείς και φίλους τους. Η επισκεψιμότητα των μνημείων κορυφώνεται κατά τη διάρκεια του εθνικού πένθους της Ρουάντα τον Απρίλιο κάθε έτους.

Εικόνα 5 – Το στρατιωτικό κέντρο στο Κιγκάλι της Ρουάντα ως μνημειακός χώρος της γενοκτονίας του 1994 – φωτογραφία από www.hmd.org.uk

Σα συμπέρασμα όλων των παραπάνω, θα μπορούσαμε να πούμε πως η πολιτισμική κληρονομιά αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα κοινωνικά αγαθά και θα πρέπει να είναι άμεσα προσβάσιμη σε όλους. Κατά συνέπεια η αποτελεσματική διαχείρισή της είναι μια μείζονος σημασίας κοινωνική λειτουργία και θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως τέτοια. Η έμφαση που θα πρέπει να δίνεται ως προτεραιότητα της διαχείρισης στον τομέα της Συντήρησης οφείλει να εστιάζει στην πρόληψη και όχι στην αποκατάσταση. Ως εκ τούτου η διαχείριση των κινδύνων (risk management) αποτελεί κεφαλαιώδη συμβολή στο πεδίο.

Από τη δεκαετία του 1970, το αξιοκεντρικό μοντέλο διαχείρισης φιλοδοξεί να αντικαταστήσει το υλικοκεντρικό μοντέλο, που θεωρείται πλέον παρωχημένο, και για τον λόγο αυτό το αξιοκεντρικό μοντέλο στις μέρες είναι το πλέον διαδεδομένο και επικρατέστερο μοντέλο διαχείρισης πολιτιστικής κληρονομιάς. Τα πλεονεκτήματά του έγκεινται στο γεγονός ότι αποτελεί ένα δημοκρατικότερο μοντέλο διαχείρισης που δεν απαρτίζεται μόνο από επιστημονικό προσωπικό εμπειρογνομένων που θεωρούνται οι αποκλειστικοί ειδήμονες επιφορτισμένοι με το έργο της διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά επιτρέπει τη συμμετοχή όλων των ενδιαφερόμενων σε αυτή. Συν τοις άλλοις, δεν αποκλείει από τη διαχείριση, ως αντικείμενό της, την άυλη πολιτιστική κληρονομιά, η οποία αποτελεί ένα σημαντικότερο κομμάτι των εκδηλώσεων πολιτισμού σε πανανθρώπινο επίπεδο. Συνεπώς, το αξιοκεντρικό μοντέλο διαχείρισης θεωρείται εξέχουσα συμβολή στη σύνδεση των λαών των μη δυτικών κοινωνιών με την παράδοση και την πολιτιστική τους κληρονομιά, δεδομένου πως το υλικοκεντρικό μοντέλο διαχείρισης αποτέλεσε πρακτική πολιτισμικής διαχείρισης κυρίως του δυτικού κόσμου.

Το αξιοκεντρικό μοντέλο διαχείρισης βασίζεται στις λεγόμενες “αξίες” της πολιτισμικής κληρονομιάς, οι οποίες ανά την πάροδο των αιώνων έχουν μεταβληθεί και εξελίσσονται διαρκώς, σε συνάρτηση με τις κοινωνικές συνθήκες και το πνεύμα της κάθε εποχής, για να διαμορφωθούν και να διαμορφώσουν.

Μέχρι τώρα το αξιοκεντρικό μοντέλο έχει αναδειχθεί ως ένα από τα πιο επιτυχώς αποτελεσματικά διαχειριστικά συστήματα, αποτελεί ένα διεθνοποιημένο μοντέλο πολιτισμικής διαχείρισης, συνεπές στις προσαγές της σύγχρονης εποχής και ιδιαίτερα δημοφιλές στους ειδικούς διαχείρισης παγκοσμίως. Έχει συμβάλλει σε κρίσιμες αποφάσεις που αφορούν τη διαχείριση πολιτιστικής κληρονομιάς σε διεθνές επίπεδο, καθώς και στην ανάδειξη και προβολή κοινωνικών αξιών στο εν λόγω πεδίο. Ωστόσο, η έκβαση της πολιτισμικής διαχείρισης με άξονα το αξιοκεντρικό μοντέλο διακυβεύεται γιατί ο ρόλος των εμπειρογνομώνων στη διαχείριση αν και δεν είναι αποκλειστικός όπως στο υλικοκεντρικό μοντέλο, παραμένει παρ' όλα αυτά επαυξημένος, δεδομένου πως αν και σε θεωρητικό επίπεδο συμμετέχουν ισότιμα στη διαχείριση όλες οι ομάδες ενδιαφερόμενων, στην πράξη όμως οι ειδικοί είναι αυτοί που έχουν τον τελευταίο λόγο, όταν υπάρχει σύγκρουση πάνω στην προτεραιότητα αξιών μεταξύ των ομάδων ενδιαφέροντος. Αυτό αποτελεί ένα σημαντικό μειονέκτημα του αξιοκεντρικού μοντέλου και ανά περίπτωση του προσδίδει ομοιότητες με το απαρχαιωμένο υλικοκεντρικό μοντέλο. Για τον λόγο αυτό, αναζητούνται εναλλακτικά μοντέλα πολιτισμικής διαχείρισης προς αντικατάσταση του αξιοκεντρικού, με το μοντέλο της *ζώσας πολιτισμικής κληρονομιάς* να προβλέπεται ως το επικρατέστερο.

Βιβλιογραφικές αναφορές

1. Michalski, S & Pedersoli Jr, JL (2016). *The ABC Method: a risk management approach to the preservation of cultural heritage*.
2. José Luiz Pedersoli Jr, Catherine Antomarchi, Stefan Michalski (2016). *A Guide to risk management of cultural heritage*.
3. Olimpia Niglio, (Lecture May 23 2013). *John Ruskin, The conservation of the cultural heritage*.
4. Muñoz Viñas, S (2005). *Contemporary theory of conservation*. Amsterdam, Elsevier.
5. Richmond, A & Bracker, A, Eds. (2009). *Conservation: Principles, Dilemmas and Uncomfortable Truths*. Amsterdam, Elsevier.
6. Jafar Rouhi,(The 4th International Congress on Civil Engineering, Architecture & Urban Development Tehran, Iran, 27-29 December 2016). *Development of the Theories of Cultural Heritage Conservation in Europe: A Survey of 19th And 20th Century Theories*.
7. Melanie Lynn Jackson (2004). *The principles of preservation: The influences of Violett, Ruskin and Morris on historic preservation*.
8. Díaz-Andreu, Margarita (2017). *Heritage Values and the Public*. Journal of Community Archaeology & Heritage 4, 1, 2-6.
9. Κόνσολα, Ν. (1995). *Η Διεθνής προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς*. Παπαζήσης.
10. Sharon Macdonald (2006). *A companion to museum studies*. Blackwell Pub.
11. Kenneth G.Willis (2014). *In Handbook of the Economics of Art and Culture*.

12. Szmelter, I. (2013, September). New values of cultural heritage and the need for a new paradigm regarding its care. In *CeROArt. Conservation, exposition, Restauration d'Objets d'Art* (No. HS). Association CeROArt asbl.
13. Gillman, D. (2010). *The idea of cultural heritage*. Cambridge University Press.
14. Carman, J. (2005). *Against cultural property: Archaeology, heritage and ownership*.
15. Renfrew, C., Sherratt, A., & Taylor, T. (1984). *Approaches to the archaeological heritage*. Cambridge University Press.
16. Πούλιος, Ι. (2010). *Εισαγωγή στη διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς: Ορολογία, έννοια και μοντέλα διαχείρισης*. Αρχαιογνωσία, Τόμος 16, σελ. 321-340.
17. Πούλιος, Ι., Τουλούπα, Σ. (2015). Τουρισμός, πολιτισμική διαχείριση, τοπική κοινωνία και βιώσιμη ανάπτυξη, στο Πούλιος, Ι., Αλιβιζάτου, Μ., Αραμπατζής, Γ., Γιαννακίδης, Α., Καραχάλης, Ν., Μάσχα, Ε., Μούλιου, Μ., Παπαδάκη, Μ., Προσύλης, Χ., Τουλούπα, Σ., *Πολιτισμική διαχείριση, τοπική κοινωνία και βιώσιμη ανάπτυξη*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, από: <http://hdl.handle.net/11419/2390>.
18. Korca, E. (2018). *Greece: Cultural Heritage Management*.
19. Ζερβός, Σ., (2015), *Συντήρηση και Διατήρηση Χαρτιού, Βιβλίων και Αρχειακού Υλικού*, Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.
20. Muñoz-Viñas, S. (2012). *Contemporary theory of conservation*. Routledge.
21. Alzahrani, D. A. (2013). The adoption of a standard definition of cultural heritage. *International Journal of Social Science and Humanity*, 3(1), 9.
22. Gultekin, N. (2012). The case of Historical Peninsula in Istanbul. *Gazi University Journal of Science Cultural heritage management*: 25 (1), 235-243.

23. Jokilehto, J. (2011). ICCROM and the Conservation of Cultural Heritage. *A history of the organization's first, 50, 1959-2009.*
24. Dewey, John (1980) [1934] *Art as experience*, Pedigree Books, New York.
25. Sigala, M. (2011). Cultural heritage management: a global perspective.
26. Qureshi, W. A. (2017). The Protection of Cultural Heritage by International Law in Armed Conflict. *Loy. U. Chi. Int'l L. Rev.*, 15, 63.
27. Forbes, N. (RICHERS 1st International Conference,. Pisa, December 2014). *Assessing 'Value' in Cultural Heritage.*
28. Philippot, Paul (1995). *Restoration from the perspective of the humanities*, in: Nicholas Stanley Price, Kirby M. Talley Jr. And Alessandra Melucco Vaccaro (eds.), *Historical and philosophical issues in the conservation of cultural heritage*, The Getty Conservation Institute, Los Angeles, pp. 216-229.
29. De la Torre, M. (2013). *Values and heritage conservation*. *Heritage & Society*, 6(2), 155-166.
30. Avrami, E., Macdonald, S., Mason, R., & Myers, D. (Eds.). (2019). *Values in heritage management: emerging approaches and research directions.* , από <https://www.getty.edu/publications/heritagemanagement/>.
31. Frangoudes, K., Toonen, H., Macias, J. V., Ferguson, L., Flannery, W., Hansen, C. J., ... & Roio, M. (2021). *A participatory risk assessment and sustainable use framework for maritime cultural heritage.*
32. Sharifi, R. (2018). *Risk Characterization for Preserving Cultural Heritage Assets.*
33. Wells, J. C., & Lixinski, L. (2017). *Heritage values and legal rules: Identification and treatment of the historic environment via an adaptive regulatory framework (Part 2).* *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development.*

34. Messenger, P. M., & Smith, G. S. (2010). *Cultural Heritage Management. A Global Perspective. Serie.*
35. Willems, W. J., Messenger, P. M., & Smith, G. S. (2011). *Laws, language, and learning. Managing archaeological heritage resources in Europe.*
36. Silva, A., & Roders, A. (2012). *Cultural heritage management and heritage (impact) assessments. In Proceedings of the Joint CIB W070, W092 & TG International Conference: Delivering Value to the Community (pp. 23-25).*
37. Wirilander, H. (2021). *The preservation of cultural heritage from emergency planning through to heritage recovery processes. JYU dissertations.*
38. Chisholm, V. (2015). *Preventative conservation and disaster management planning in cultural institutions (Doctoral dissertation, Rutgers University-Graduate School-New Brunswick).*
39. Meraz, F. (2019). *Cesare Brandi (1906 to 1988): his concept of restoration and the dilemma of architecture.*
40. Alanis, Y. M. (2019). *An interpretation on the ideas of Cesare Brandi in the Theory of restoration.*
41. Riegl, Alois (1995) .*The modern cult of monuments: its essence and its development*, in: Nicholas Stanley Price, Kirby M. Talley Jr. and Alessandra Melucco Vaccaro (eds.), *Historical and philosophical issues in the conservation of cultural heritage*, The Getty Conservation Institute, Los Angeles.
42. Fitri, I., Ahmad, Y., & Ahmad, F. (2015). Conservation of tangible cultural heritage in Indonesia: a review current national criteria for assessing heritage value. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 184, 71-78.

43. Baer, N. S. (2001). Risk management, value and decision-making. *The paper conservator*, 25(1), 53-58.
44. Kobyliński, Z. (2000). Fundamental principles of archaeological heritage conservation. *Archaeologia Polo-na*, 38, 247-250
45. Kobyliński, Z. (2020). *Cultural heritage: values and ownership*.
46. Ashworth, G. (2011). Preservation, conservation and heritage: Approaches to the past in the present through the built environment. *Asian anthropology*, 10(1), 1-18.
47. Yazdani Mehr, S. (2019). Analysis of 19th and 20th century conservation key theories in relation to contemporary adaptive reuse of heritage buildings. *Heritage*, 2(1), 920-937.
48. Hendrix, J. S. (2011). *Leon Battista Alberti and the Concept of Lineament*.
49. Nardi, R., & di Conservazione Archeologica–Roma, C. (2014). Conservation, Restoration, and Preservation in Classical Archaeology. *The International Journal of Nautical Archaeology*, 33, 137-48.
50. Mannoni, C. (2021). Protecting antiquities in early modern Rome: the papal edicts as paradigms for the heritage safeguard in Europe. *Open Research Europe*, 1(48), 48.
51. Zeayter, H., & Mansour, A. M. H. (2018). Heritage conservation ideologies analysis– Historic urban Landscape approach for a Mediterranean historic city case study. *HBRC journal*, 14(3), 345-356.
52. Labadi, S. (2013). UNESCO, cultural heritage, and outstanding universal value: Value-

based analyses of the World Heritage and Intangible Cultural Heritage Conventions.

53. Dümcke, C., & Gnedovsky, M. (2013). The social and economic value of cultural heritage: literature review. *EENC paper*, 1-114.
54. Μαλλούχου-Τufano, Φ. (2015). *Προστασία και Διαχείριση Μνημείων. Ιστορικές και Θεωρητικές Προσεγγίσεις* (2015) από <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/6466> .
55. De la Torre, M. (2013). Values and heritage conservation. *Heritage & Society*, 6(2), 155-166.
56. Bluestone, D. (2000). Challenges for heritage conservation and the role of research on values. *Values and heritage conservation*, 65.
57. Munasinghe, H. (2005). The politics of the past: constructing a national identity through heritage conservation. *International Journal of Heritage Studies*, 11(3), 251-260.
58. Munasinghe, H. (2005). The politics of the past: constructing a national identity through heritage conservation. *International Journal of Heritage Studies*, 11(3), 251-260.
59. Kozlowski, J., & Vass-Bowen, N. (1997). Buffering external threats to heritage conservation areas: a planner's perspective. *Landscape and urban planning*, 37(3-4), 245-267.
60. Shetabi, L. (2015, November). Heritage conservation and environmental sustainability: Revisiting the evaluation criteria for built heritage. In *Australia ICOMOS Conference*.

61. Van der Hoeven, A. (2019). Historic urban landscapes on social media: The contributions of online narrative practices to urban heritage conservation. *City, Culture and Society*, 17, 61-68.
62. Lowenthal, D. (2000). Stewarding the past in a perplexing present. *Values and heritage conservation*, 18.
63. De Filippi, F. (2005). Sustainable “living” heritage conservation through community-based approaches. In *10th international seminar, Newcastle*.
64. Gao, Q., & Jones, S. (2021). Authenticity and heritage conservation: seeking common complexities beyond the ‘Eastern’and ‘Western’dichotomy. *International Journal of Heritage Studies*, 27(1), 90-106.
65. Yung, E. H., & Sun, Y. (2020). Power relationships and coalitions in urban renewal and heritage conservation: The Nga Tsin Wai Village in Hong Kong. *Land Use Policy*, 99, 104811.
66. Price, N., Talley, M. K., & Vaccaro, A. M. (Eds.). (2016). *Historical and philosophical issues in the conservation of cultural heritage*. Getty Publications.
67. Lank, H. (1997). Historical and philosophical issues in the conservation of cultural heritage.
68. Hanna, F. J., Bemak, F., & Chung, R. C. Y. (1999). Toward a new paradigm for multicultural counseling. *Journal of Counseling & Development*, 77(2), 125-134.
69. Hassani Esfehiani, M. (2017). *Intangible Cultural Heritage and Tourism in Protected Areas* (Doctoral dissertation, University of Otago).

70. Klamer, A. (2013). The values of cultural heritage. In *Handbook on the economics of cultural heritage*. Edward Elgar Publishing.
71. Rizzo, I., & Mignosa, A. (Eds.). (2013). *Handbook on the economics of cultural heritage*. Edward Elgar Publishing.
72. Pwiti, G., & Ndoro, W. (1999). The legacy of colonialism: Perceptions of the cultural heritage in Southern Africa, with special reference to Zimbabwe. *The African Archaeological Review*, 16(3), 143-153.
73. Leucci, G. (2018). *Nondestructive testing for archaeology and cultural heritage: A practical guide and new perspectives*. Springer.
74. Rodzi, N. I. M., Zaki, S. A., & Subli, S. M. H. S. (2013). Between tourism and intangible cultural heritage. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 85, 411-420.
75. Navrud, S. (2005). Valuing cultural heritage—lessons learned. *WIT Transactions on The Built Environment*, 83.
76. Sciacchitano, E. (2018). Building the Legacy of the European Year of Cultural Heritage 2018. *DigitCult-Scientific Journal on Digital Cultures*, 3(1), 25-30.
77. Ruggles, D. F., & Silverman, H. (2009). From tangible to intangible heritage. In *Intangible heritage embodied* (pp. 1-14). Springer, New York, NY.
78. Hugo, V. (2000). *Παναγία των Παρισίων*. DeAgostini.
79. Landow, G. P. (2015). *Aesthetic and Critical Theory of John Ruskin* (Vol. 1359). Princeton

University Press.

80. Miele, C. (Ed.). (2005). *From William Morris: building conservation and the arts and crafts cult of authenticity, 1877-1939* (p. 354). New Haven, Conn.: Yale University Press.
81. Hayashida, F. M. (2005). Archaeology, ecological history, and conservation. *Annu. Rev. Anthropol.*, 34, 43-65.
82. Silverman, H., & Ruggles, D. F. (2007). Cultural heritage and human rights. In *Cultural heritage and human rights* (pp. 3-29). Springer, New York, NY.
83. Logan, W. (2012). Cultural diversity, cultural heritage and human rights: towards heritage management as human rights-based cultural practice. *International Journal of Heritage Studies*, 18(3), 231-244.
84. Jokilehto, J. (2008). Heritage values and valuation. In *Measuring the value of material Cultural Heritage-Quality in Cultural Heritage Management-Results of the HERITY International Conferences-dossier* (No. 2).
85. Fredheim, L. H., & Khalaf, M. (2016). The significance of values: heritage value typologies re-examined. *International Journal of Heritage Studies*, 22(6).
86. McClelland, A., Peel, D., Hayes, C. M. L., & Montgomery, I. (2013). A values-based approach to heritage planning: raising awareness of the dark side of destruction and conservation. *Town Planning Review*.
87. Clark, K. (2010). Values in cultural resource management. *Heritage values in contemporary society*.

88. Matthes, E. H. (2018). The ethics of cultural heritage.
89. Salazar, N. B. (2012). Shifting values and meanings of heritage. *Global tourism: Cultural heritage and economic encounters*, 30, 21-41.
90. Sully, D. (2013). Conservation theory and practice: Materials, values, and people in heritage conservation. *The international handbooks of museum studies*, 293-314.
91. Golinelli, G. M. (2015). Cultural Heritage and Value Creation. Springer Briefs in Economics. Cham: Springer.
92. Basu, P., & Modest, W. (Eds.). (2014). *Museums, heritage and international development*. Routledge.
93. Shipley, R., & Kovacs, J. F. (2008). *Good governance principles for the cultural heritage sector: lessons from international experience*. Corporate Governance: The international journal of business in society.
94. Forrest, C. (2012). *International law and the protection of cultural heritage*. Routledge.

